

II. pld.

~~AB. 592~~

101 1750

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 77. ÉVF. 1. SZÁM 1—128. l. BUDAPEST, JAN.—MÁRC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORU MAGDA, KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL, V. WALDAFFEL ESZTER

Felelős szerkesztő

KÓHALMI BÉLA

E szám munkatársai: KOVÁCS MÁTÉ tanszékvezető egyetemi tanár, BALÁZS SÁNDOR, az Országos Műszaki Könyvtár munkatársa, SZABOLCSKA FERENC, az Országos Műszak. Könyvtár osztályvezetője, JAKÓ ZSIGMOND egyetemi tanár, Kolozsvár, BIRÓ FERENC, tud. könyvtáros, SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, FABÓ IRMA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, ifj. KOZOCSA SÁNDOR, önálló tud. kutató, SZENTMIHÁLYI JÁNOS, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, HARASZTHY GYULA, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, HODINKA LÁSZLÓ, a budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, MIKÓ LAJOSNÉ, a budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BARTA GÁBOR, a Szabványügyi Hivatal osztályvezetője, SALLAI ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DEZSÉNYI BÉLA, az irodalomtudományok kandidátusa, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, KERESZTÚRY DEZSŐ, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DÖRNYEI SÁNDORNÉ, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ munkatársa, P. LAKATOS ÉVA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, GOMBOCZ ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, MÓRA LÁSZLÓ, a budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, FUTALA TIBOR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, WEGER IMRE, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, F. WENDELIN LIDIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, GALAMBOS FERENC tudományos kutató, TAKÁCS JÓZSEF, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, BORSA GEDEON, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, DÁNIEL GYÖRGY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, L. MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA, a budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, TOMBOR TIBOR, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, HERNÁDY FERENC, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, H. IZSÓ LÍVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14–16. Telefon: 134–400

Előfizethető: a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Csekkszám: egyéni előfizetésnél 61257, külföldi 61066 (vagy átutalás az M. N. B. 8. sz. folyószámlájára.)

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÖRTÉNETI,
BIBLIOGRÁFIAI ÉS DOKUMENTÁCIÓS MUNKABIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

LXXVII. ÉVFOLYAM

1961

8387

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

TARTALOM

<i>Balázs Sándor—Szabolcska Ferenc</i> : A szakirodalom és a műszaki dokumentáció szolgáltatásainak terjesztése és felhasználása az iparban.....	44
<i>Bikácsi Lászlóné</i> : A gyermekkönyvállomány vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban	264
<i>Csapodi Csaba</i> : Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?	399
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : A Corvina egy Petrarca—Dante kódexe a párizsi Bibliothèque Nationale-ban	239
<i>Czeplédy Sándor</i> : A Battyhány-kódex és az Óvári graduál közös leírója	247
<i>Dube, Werner</i> : Die Deutsche Staatsbibliothek zu Berlin 1661—1961	225
○ <i>Kovács Máté</i> : A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában Különszám	7
<i>Kovács Máté</i> : A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában (III. közlemény)	I
<i>Köhalmi Béla</i> : A bibliográfia rangemelése.....	129
<i>Köhalmi Béla</i> : A tudomány és az emberiség jövőjének programja. Az SzKP XXII. Kongresszusa alkalmából	359
○ <i>Lázár Péter</i> : A hazai könyvtártudományi kutatás helyzete és értékelése.....	Különszám 35
A Magyar Könyvszemle	357
<i>Mészáros István</i> : Magyarországi iskoláskönyv a XII. század első feléből.....	371
<i>Molnár József</i> : A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására a XVI. században 1527—1576 között	422
○ <i>Sebestyén Géza</i> : A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve Különszám	75
<i>D. Szemző Piroška</i> : Heckenast Gusztáv, a zenei kiadó (Liszt Ferentől Volkmann Róbertig)	432
<i>Szigeti Kilián</i> : A Szelephényi-kódex	363
<i>S. Vincze Edit</i> : A Nepszava történetéhez (1889—1896).....	148

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Bíró Ferenc</i> : A XVIII. század végi magyar lesekabinétek történetéhez.....	81
<i>Borbély Andor</i> : Az esztergomi „Bibliotheca” Fugger-gyűjteményének eredete.....	469
<i>Borsa Gedeon</i> : Adalékok a „Hungern Chronica” 1534. évi kiadásának történetéhez	286
<i>Csatkai Endre</i> : Reviczky Gyula ismeretlen verse a könyvterjesztésről.....	178
<i>Donáth Regina</i> : Néhány adalék a szerzői kézirat és cenzura viszonyához a XVIII. század végén	489
<i>Dumitrescu, Dinu A.</i> : Deux hungarica inconnus	469
<i>Dümmerth Dezső</i> : Régi pesti könyvek és könyvtulajdonosok	175
<i>Eckhardt Sándor</i> : Balassiana	466
<i>Esze Tamás</i> : Egy lengyel királyi tanácsos levele. Adalék a Rákóczi-szabadságharc publicisztikájához	482
<i>Fabó Irma</i> : Néhány kiegészítés Kliegl József életrajzához	83
<i>Fejős Imre</i> : Az Országgyűlési Ifjúság Társalkodási Egyesületének Könyvtára	319
<i>Gulyás Pál</i> : Régi könyveink történetéhez.....	478
<i>Herepei János</i> : Miképpen került el a gyulafehérvári bibliotékának egy része az 1658. évi tatár pusztítást?	170
<i>Herepei János</i> : Újabb megjegyzések a feleynedi papirosmalom történetéhez.....	295
<i>Jakó Zsigmond</i> : Heltai Gáspár papírmalma.....	290
<i>Jakó Zsigmond</i> : Újabb adatok a kolozsvári Heltai-nyomda kezdeteihez.....	60
<i>Jenei Ferenc</i> : Ferenczffy Lőrinc nyomdájának történetéhez	297
<i>Keresztury Mária</i> : Arany „Népnevelési ügyben” című cikkéről.....	497

<i>Kókay György</i> : Sándor István irodalmi és bibliográfiai munkásságához.....	314
<i>Kozocsa Sándor, ifj.</i> : Ki „A sánta ördög” első magyar fordítója?.....	87
<i>K. Markovits Györgyi</i> : Henri Barbusse előszava a betiltott kommunista dalos-könyvben 1926-ban.....	499
<i>Nagy Dezső</i> : Egy földmunkás egylet könyvtára 1894-ben.....	321
<i>Scher Tibor</i> : A Kairói Geniza Magyarországon található anyaga.....	280
<i>Soltész Zoltánné</i> : Impressum nélküli régi magyar nyomtatványok meghatározása	66
<i>Szabadi Sándor</i> : A kecskeméti református egyház könyvtára.....	308
<i>Szenes Lajos</i> : Adalék Mónus Imre: A győri nyomdászok könyvtárának története c. cikkéhez.....	324
<i>Takács Béla</i> : A második sárospataki nyomda leltára 1820-ból.....	172
<i>Tiborc Zsigmond</i> : Az első „Világosság”.....	499
<i>Trócsányi Zoltán</i> : Két kiadás és könyvmeghatározás.....	475
<i>Vértesy Miklós</i> : Titkos írás egy Corvinában.....	167

FIGYELŐ

<i>Balázs Sándor—Szabolcska Ferenc</i> : A nem hagyományos dokumentumfajták kezelése és szerepe a műszaki könyvtárakban.....	185
<i>Barabási Rezső</i> : Első lépések a tömör raktározás hazai megvalósítása útján.....	180
<i>Barabási Rezső</i> : A mikromásolás néhány újabb lehetősége.....	505
<i>Barta Gábor</i> : A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) új könyvtári vonatkozású szabványajánlása.....	108
<i>Borsa Gedeon—Dörnyei Sándor</i> : A régi magyarországi nyomtatványok új bibliográfiája.....	516
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Egy újabb, ismeretlen Corvina-kódex feltűnése az amerikai könyvpiacra.....	105
<i>Dezső László</i> : A cirillbetűs címek átírásának néhány kérdése.....	198
<i>Dezső László</i> : A fehérórosz és makedon címek átírásáról.....	520
<i>Gombocz István</i> : Német konferencia a könyvtártudomány tárgyáról és feladatairól	332
<i>Haraszty Gyula</i> : A devizaigényes külföldi könyvbeszerzés elemzésének néhány tanulsága.....	91
<i>Hodinka László—Mikó Lajosné</i> : Raktározás, használat és feltárás a két budapesti műszaki egyetem tanszéki könyvtáraiban.....	99
<i>Kiss Jenő</i> : 10 éves „A Könyvtáros”.....	326
<i>Kozocsa Sándor</i> : A magyar orvostudományi és egészségügyi bibliográfia kezdetétől napjainkig.....	190
<i>Molnár Nándor</i> : Adalékok a nem szláv cirillbetűs szavak címátírásához.....	196
<i>Sz. Németh Mária</i> : A külföldi folyóiratok központi címjegyzékével (KFKC) kapcsolatos munkák jelenlegi helyzete.....	329
<i>Peihes Iván</i> : A zeneművek címlírásának nemzetközi szabályzata.....	335
<i>Radó György</i> : A régi kéziratok jereváni kutatóintézetének gyűjteményei: a Matenadaran.....	187
<i>Rózsa György</i> : Törekvések új bibliográfiaszervezési módszerek kialakítására....	503
<i>Stempel, G.</i> : A Román Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára.....	333
<i>Székely Sándor</i> : Magyar—német dokumentációs tapasztalatcsere.....	519
<i>Szentmihályi János</i> : Két egyetemi jegyzet margójára.....	88
Hírek.....	109, 204, 337, 522

SZEMLE

Alexander von Humboldt in der russischen Literatur (Ism. <i>Tardy Lajos</i>).....	219
Ankwich-Kleehoven, Hans: Der Wiener Humanist Johannes Cuspinianus (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>).....	530
Áreszet II. (Ism. Dán Róbert).....	218
Árpád-kori és Anjou-kori levelek (Ism. <i>Bertényi Iván</i>).....	354
Az ateizmus kérdésének újabb irodalma (Ism. <i>Vértesy Miklós</i>).....	527
Avramescu, Aurel—Câdea, Virgil: Introducere în documentarea științifică (Ism. <i>Rózsa György</i>).....	216
Baader, Peter: Standortbezeichnung in Bibliotheken (Ism. <i>L. Mesterházi-Nagy Márta</i>).....	220
Bak János: A magyar könyvkiadás 1945—1959 (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>).....	349
Barta Gábor: A könyvtári munka szabványai (Ism. <i>Moravék Endre</i>).....	529

Bartha Dénes—Somfai László: Haydn als Opernkapellmeister (Ism. <i>K. I.</i>)	356
Bassi, Stelio: Lezioni di bibliologia. I. Bibliologia tecnica (Ism. <i>H. F.</i>)	125
Bélley Pál—Ferenczyné Wendelin Lidia: A magyar bibliográfiák bibliográfiája 1956—1957 (Ism. <i>Durza Sándor</i>)	351
Benkő Loránd: A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában (Ism. <i>Keresztúry Dezső</i>)	211
Bibliografija knjiga i periodičnih izdanja štampanih u Hercegovini (Ism. <i>Dániel György</i>)	531
Bibliography of Chechoslovak Legal Literature (Ism. <i>Takács József</i>)	119
Budapest szocialista fejlődése 1945—1959. (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	210
A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai (Ism. <i>Futala Tibor</i>)	115
A budapesti könyvtártörténet újabb irodalma (Ism. <i>Dümmerth Dezső</i>)	525
Bücher zum Bibliothekswesen (Ism. <i>Simon Mária Anna</i>)	343
Cândeia, Virgil—Leibovici, Josephine: Ghid de documentare în științele medicale (Ism. <i>Dörnyei Sándorné</i>)	217
Coates, E. J.: Subject catalogues: headings and structure (Ism. <i>Németh Zsófia</i>)	342
Dizionario biografico degli italiani (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	354
Galvin, Hoyt R.—Buren, Martin van: Le bâtiment d'une petite bibliothèque publique (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	124
Gelehrten- und Schriftstellernachlässe in den Bibliotheken der Deutschen Demokratischen Republik (Ism. <i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i>)	123
Gerszti Teréz: A magyar kórajzolás története a XIX. században (Ism. <i>D. Szemző Piroska</i>)	214
Három újabb szlovák ősnymtatványkatalógus (Ism. <i>Borsa Gedeon</i>)	120
Index Translationum. Vol. 12. (Ism. <i>Gombocz István</i>)	530
Inoszttrannüe periodicseszkie izdanija po bibliografii i bibliotekovedeniju, imejuscsieszja v bibliotekah Moszkvü i Leningrada (Ism. <i>F. Wendelin Lidia</i>)	118
Isztoricseszki ocserk i obzor fondov Rukopisznogo otdela Biblioteki Akademii Nauk (Ism. <i>Weger Imre</i>)	117
Kiőović, Miras: Istorija Narodne Biblioteke u Beogradu (Ism. <i>Dániel György</i>)	352
Kirpicseva, I. K.: Bibliografija v pomoscs' naucsnoj rabote (Ism. <i>Weger Imre</i>)	126
Kniewald, Dragutin: Sitnoslikar Dubrovcanin Feliks Petančić (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>)	121
Kósa Győző: Folyóiratok könyvtári leltározása (Ism. <i>Nagydiósi Gézané</i>)	342
Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke — A Munka Vörös Zászló Érdemrendjével kitüntetett Országos Műszaki Könyvtár folyóiratkatalógusa 1945—1959 (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	341
Lauche, Rudolf: Internationales Handbuch der Bibliographien des Landbaues (Ism. <i>Rózsa György</i>)	353
Liebich, Werner: Anwendungsmöglichkeiten der Vertikalablage (Ism. <i>L. Mesterházi-Nagy Márta</i>)	122
A magyar mezőgazdasági szakirodalom könyvésze (Ism. <i>Walleshausen Gyula</i>)	528
A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Ism. <i>K. D.</i>)	114
Móra László: Segédkönyv az egyetemi könyvtárak hálózati munkájához (Ism. <i>Havasi Zoltán</i>)	215
Nasi, Franco: 100 anni di quotidiani milanesi (Ism. <i>Hernády Ferenc</i>)	532
Az Országos Műszaki Könyvtár Évkönyve 1959 (Ism. <i>Hodinka László</i>)	346
Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos kiadványai az 1957—1960. években (Ism. <i>Tóth András</i>)	348
Rózsa György: A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban (Ism. <i>Gombocz István</i>)	125
Ryszkiewicz, Andrzej: Exlibris Polski (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	119
Spinetti, Silvano G.: Bibliografia degli esuli politici sotto il fascismo (Ism. <i>Hernády Ferenc</i>)	220
Tanszéki könyvtárosok tanfolyama (Ism. <i>Móra László</i>)	114
Új feladatok, új utak előtt a „Könyvtári Figyelő” (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	213
Vuković, Milan T.: Mali knjižarski leksikon (Ism. <i>Dániel György</i>)	122
Wilpert, Gero: Sachwörterbuch der Literatur (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	218
Hazai könyvtártudományi irodalom (Összeáll. <i>H. Izsó Livia</i>)	127, 221

KOVÁCS MÁTÉ

A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában

(Harmadik közlemény)

IV. AZ ÚJ MAGYAR KÖNYVTÁRKULTÚRA

1. A kiadványok, elsősorban a könyvek és folyóiratok túlnyomó többsége különféle könyvgyűjteményekben: *közkönyvtárakban*⁴⁷ és *házi könyvtárakban*⁴⁸ halmozódik fel. A felhalmozódás ténye önmagában véve természetesen nem új jelenség, nem most, a szocializmus viszonyai között alakult ki. Az írásműnek gyűjteményekben való felhalmozása, többé-kevésbé áttekinthető szervezetben való összefogása, valamint szűkebb-tágabb körben való hozzáférhetővé tétele már a kéziratosság kezdetei óta olyan szükségszerű folyamat, amely mindenkor az adott társadalmi rendszerek szükségleteit követi. Az új társadalom és az új könyvtárkultúra újszerű összefüggéseire utal azonban az a mód, ahogy ez a folyamat a most kialakuló szocialista társadalom viszonyai között végbemegy. A kiadványok felhalmozódásának üteme és megoszlása a *házi* könyvgyűjtemények és a *közkönyvtárak* között a szocialista könyv- és könyvtárkultúra sajátos törvényszerűségeit villantja meg. Éppen ezért ezeket — ha csak vázlatosan is — de előljáróban sorjában szemügyre kell venni.

A szocialista tervezdőlátásközeléből következik két alapvető művelődéspolitikai követelmény. Az egyik, hogy az új könyv- és könyvtárkultúra egyes folyamatai, intézményei és termékei egymással párhuzamosan és összehangoltan fejlődjenek. A másik, hogy az új könyvtárkultúra két fő területe: a *közkönyvtár* és *házi könyvtár* arányosan és tervszerűen kiegészítse és kölcsönösen támogassa egymást. Az egyik is, a másik is annál is inkább elengedhetetlen, mert egyenlőtlen fejlődésük, pl. az egyik vagy a másik előreugrása vagy visszamaradása végső kihatásaiban az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat egészének egyensúlyát zavarja, s a szocialista társadalom arányos fejlődését is akadályozza.

A szocialista társadalomépítés és kulturális forradalom kezdeti, alapozó másfél évtizedében a tervszerű, arányos fejlődés e fontos követelményei még nem érvényesülhettek következetesen. A fejlődés első szakaszában azért, mert ekkor még a szocialista könyv- és könyvtárkultúra egyes jelzett jövőbe mutató kezdeményezéseitől eltekintve a könyvkiadás, nyomdászat, papírellátás és könyvkereskedelem is, de a könyvtárügy is átmenetileg a háborús pusztulás-

⁴⁷ A könyvtárügy szabályozásáról szóló 1956. évi 5. sz. tvr. 1. §-ának 3. bekezdése szerint *közkönyvtáraknak* minősülnek az állami szervek és vállalatok, a szakszervezetek és egyéb tömegszervezetek, valamint a szövetkezetek könyvtárai. A *közkönyvtár* szót itt is ebben az értelemben használjuk.

⁴⁸ *Házi könyvtáron* a személyi tulajdonban levő könyvgyűjteményeket értjük, nagyságra való tekintet nélkül. Ezeket korábban *magánkönyvtáraknak* nevezték. Az új elnevezés jobban kifejezi a dolgozó ember és családja, valamint a személyi tulajdonban levő könyvgyűjtemény viszonyát.

ból újjáéledt kapitalizmus viszonyai szerint alakult. A könyvkultúra és a könyvtárkultúra tervszerű összehangolására kísérlet ekkor még csak viszonylag kis területen, egyes állami és pártkiadók tevékenységének és az újonnan szervezett falusi és szakszervezeti könyvtárak fejlesztésének bizonyos mérvű összeegyeztetésével történhetett. Mint láttuk, a kiadók nagyobb része ekkor még nem elsősorban művelődéspolitikai célkitűzéseket, hanem jobbra pillanatnyi üzleti megfontolásokat követett. A közkönyvtárak java része pedig az ország akkori rendkívül nehéz gazdasági helyzetében ezekben az években nem rendelkezett elegendő anyagi fedezettel ahhoz, hogy a megjelent kiadványoknak azt a részét, ami a gyűjtőkörébe tartozott, rendszeresen beszerezhesse.

Ennek a helyzetnek a könyv- és könyvtárkultúra fejlődésében szükségképpen aránytalanságokra, sőt ellentmondásokra kellett vezetnie. A könyvkiadás, nyomdászat és könyvkereskedelem viszonylag gyorsabban érte el, sőt haladta túl a második világháború előtti színvonalat. A közkönyvtárak pedig éveken át megközelítően sem tudták lépést tartani a gyorsan növekvő könyvkiadással. Így a kiadványok túlnyomó többsége egyéni vásárlókhöz, a házi könyvgyűjteményekbe került.⁴⁹

A fejlődés második szakaszában a könyvkultúra és a könyvtárkultúra, a közkönyvtárak és házi könyvtárak fejlődése is helyesebb arányokat mutat. A kulturális forradalom kibontakozása során a művelődéspolitikai gondoskodás fokozatosan kiterjed a könyvtárakra, elsősorban a közművelődési könyvtárakra, de az általános tudományos könyvtárakra és szakkönyvtárakra is. Az első ötéves tervben nemcsak a különféle közkönyvtárak száma növekszik ugrásszerűen, hanem a könyvtárak állománya is rohamosan gyarapszik. Mindaddig emelkedő irányzatot mutat, amíg a termelési tervek túlfeszítése nyomán bekövetkező gazdasági és politikai nehézségek újból a könyvtárak beszerzési keretének nagyobb mérvű szűkítésére nem kényszerítik népgazdaságunkat.

E nehéz években kerül legalább is látszólag egymással szembe a házi könyvtár és a közkönyvtár érdeke. Mégpedig nem művelődéspolitikai, hanem általános politikai és gazdaságpolitikai megfontolásokból: az egyéni szükségletek fokozottabb kielégítését és az egyéni vásárlóalap árufedezetének biztosítását célzó törekvések és intézkedések során. Ezt azért kell itt nyomatékosan hangsúlyozni, mert ez az átmeneti kényszerhelyzet nem egy vonatkozásban máig is ható hibás művelődéspolitikai szemlélet forrásává vált. Még most, a fejlődés harmadik szakaszában is megnyilvánul egyfelől abban, hogy könyvkiadásunk és könyvterjesztésünk legfőbb feladatának általánosságban most is az egyéni vásárlók szükségleteinek kielégítését, tehát a házi könyvgyűjtemények gyarapítását tartja. Jól érzékelteti ezt egyebek között az a megelégedés, amellyel az egyéni és közületi vásárlás egymáshoz viszonyított arányát a különböző beszámlók még legújabbban is értékelik.⁵⁰

Más oldalról ide vezethető vissza könyvtárkultúránk egyik legfőbb hiányossága is. Az, hogy nálunk a közművelődési és iskolai könyvtárak könyvállománya az ország egész lakosságához, de a beiratkozott, illetőleg ellátandó olvasók számához viszonyítva is, jóval alacsonyabb, mint a szomszédos

⁴⁹ Az akkori viszonyok részletesebb ismertetését l. az I. és II. fejezetben.

⁵⁰ PÁLÓS Endre: *Könyvkiadásunk fejlődése és feladatai*. Tájékoztató. 1960. szept. KOEPCZI Béla: *Könyv és televízió*. Élet és Irodalom. 1960. 5. sz.

szocialista országokban.⁵¹ Sőt jórészt az is ebben leli magyarázatát, hogy e hiányok kiküszöbölése a könyvtárügy állami irányítóinak és a könyvtárosok erőfeszítéseinek ellenére is, még mindig lassúbb ütemben halad, mint amennyire arra kulturális forradalmunk célkitűzéseinek mielőbbi megvalósítása érdekében valóban szükség volna. Nyilván megnyugtatóan hatott az intézkedők szemében az a körülmény, hogy az egyéni könyvvásárlás városon és falun egyaránt évről évre erőteljesen emelkedett. Ugy tűnt tehát, hogy a szocialista művelődéspolitikai célkitűzéseit szolgáló legfontosabb szépirodalmi vagy ismeretközlő kiadványok zöme ily módon rendszeresen és széles körben eljuthat mindenhová, ahol azokra a szocialista tudat megerősítése, az általános műveltségi színvonal emelése vagy a társadalmilag fontos munkák támogatása érdekében szükség lehet. S ez még csak nem is terheli az állami költségvetést. Fedezetet talál az állandóan növekvő egyéni vásárlóalap művelődésre fordított s évről évre számottevő mértékben emelkedő hányadában.

Holott ez a szemlélet, a közkönyvtár és a házi könyvtár társadalmi szerepének ismeretében, a kiadvány közkönyvtári, illetőleg házikönyvtári lehetőségeinek és hatásfokának számbavétele esetén nyilvánvalóan téves. Kétségtelen ugyan, hogy a szocialista könyvtárkultúrában a közkönyvtár és házi könyvtár átmeneti zavarok leszámításával sem elvileg, sem a gyakorlatban nem kerülhet ellentétbe egymással, az ellátottság sorrendje mégsem lehet közömbös. A fontosság sorrendjét az dönti el, s ennek megfelelően az ellátottság mérvét is az határozza meg, hogy a szocialista közösség szemszögéből melyik a nagyobb jelentőségű, a közérdeket melyik szolgálja közvetlenebbül és nagyobb hatásfokkal.

A közkönyvtárak feladata valamely szűkebb vagy tágabb közösség: lakóhely vagy munkahely, életkor vagy érdeklődési irány szerint csoportosuló olvasótábor szükségleteinek számbavétele, igényeinek felkeltése, kielégítése és továbbfejlesztése. Benne a kiadványok, sőt nemcsak a saját állományához tartozó kiadványok, elvben is, gyakorlatban is mindenki számára hozzáférhetőek.

A házi könyvtár feladata viszont a gyűjtő, valamint a családja, esetleg barátai és ismerősei, tehát mindenképpen egy szűkebb kör szükségleteiről és igényeiről való gondoskodás. A gyűjtemény méreteit és összetételét a gyűjtő vagy e szűkebb közösség társadalmi helyzete és sajátos érdeklődése határozza meg. Állománya elvben is, gyakorlatban is általában csak e szűkebb kör tagjai számára hozzáférhető, akik viszont a gyűjteményt vagy annak egyes részeit rendszerint intenzíven használják. Létét a gyűjtő-olvasó és a mű e szoros személyes kapcsolata indokolja és magyarázza.

A kétféle könyvtártípus adottságainak, közösségi szerepének és lehetőségeinek e vázlatos számbavétele is jelzi, hogy a társadalom a maga könyvtári szükségleteinek és igényeinek kielégítését elsősorban a közkönyvtárakban biztosíthatja. Az írásművekbe foglalt művelődési értékek széleskörű társadalmi felhasználásának sokféle lehetőségeit a társadalom egésze számára legteljesebb mértékben a közkönyvtárak nyújthatják. A házi könyvtárak hivatása a közkönyvtárak szolgáltatásainak kiegészítése, az általános könyvtári

⁵¹ Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 1929—57. Bp. 1959. 250—252. 1. *Statistics on libraries*. Paris. 1959. Unesco. SALLAI István: *A könyvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban*. Magy. Könyvszle. 1958. 241—242. 1.

szükségleteken túlmenő sajátos személyi és családi igények kielégítése, e különleges igényeket szolgáló művek korlátlan használatának lehetővé tétele.

Ebből az összefüggésből két olyan alapvető megállapítást kell leszűrni, amelyeknek a gyakorlatban való érvényrejuttatása szocialista művelődéspolitikánk eredményességének is fontos előfeltétele. Az egyik, hogy a közkönyvtár és házi könyvtár valóban a szocialista könyvtárkultúra egymást kölcsönösen feltételező és kiegészítő szerves alkotórésze. Összehangolt, arányos fejlesztésükről tehát szocialista könyvtárpolitikánknak tudatosan, tervszerűen és együttesen kell gondoskodnia. A másik, hogy a szocialista könyvtárkultúra körén belül fontossági sorrendben közkönyvtáraink megelőzik a házi könyvtárakat. Kiadványokkal való ellátásukat tehát megkülönböztetett gondossággal és oly mértékben kell könyvkiadásunknak és könyvterjesztésünknek biztosítani, hogy a szocialista társadalomépítés szempontjából minden valóban lényeges, időszerű és közérdekű írásmű ne csak megjelenjék, hanem el is jusson minden olyan közkönyvtárunk állományába, ahol azt a társadalmi gyakorlat megalapozottan megkívánhatja.⁵²

Ez idő szerint arról, hogy a közkönyvtárak és házi könyvgyűjtemények milyen arányban részesednek kiadványtermésünkből, pontos adatok hiányában nehéz közvetlenül képet alkotni. Művelődésügyi statisztikánk a maga korszerű rendszerét természetesen csak fokozatosan, csak szocialista társadalmunk kulturális életének forradalmi átalakulása nyomán és egyik eredményként alakíthatja ki. S ezt is jórészt csak majd ezután. Addig a kulturális életnek egyes, éppen legújabbán fontossá vált területein megközelítő vagy közvetett adatokra vagyunk és leszünk utalva.⁵³

A közkönyvtárak és házi könyvgyűjtemények gyarapodásának arányáról jelenleg országosan a közületi⁵⁴ és egyéni könyvvásárlás adatai nyújtanak megközelítő tájékoztatást. A könyvgyűjtő olvasótábor megoszlásáról és az egyes társadalmi osztályok és rétegek könyvvásárlásáról pedig néhány reprezentatív statisztikai felmérés adatai adnak útbaigazítást.

A könyveladás adatai a legutóbbi évtizedben, az állami könyvterjesztés egységes megszervezése óta a következők⁵⁵:

⁵² Helyesen hangsúlyozta a közkönyvtárak könyvellátásának fontosságát *A könyvterjesztés alapismeretei* (Bp. 1959. 340—356. 1.) c. munka.

⁵³ Nem szorul bővebb kifejtésre, hogy a kulturális forradalom eredményeként máris átalakult és előreláthatóan még további átalakuláson átmenő kulturális életünk új jelenségei és folyamatai a művelődési statisztika gyökeresen új rendszerének kifejlesztését teszik szükségessé. Az írás- és olvasás ismerete, az iskolai végzettség számbavétele, valamint a művelődési intézmények (pl. könyvkiadás, könyvterjesztés, sajtó és könyvtárak, múzeumok és kiállítások, színházak, mozik és hangversenyek, rádió és televízió stb.) tevékenysége mellett feltétlenül szükség van a művelődési értékek társadalmi felhasználásának, főként egyes most fontossá váló folyamatainak (pl. olvasás, házi könyvtár, könyvvásárlás, időszaki lapelőfizetés és vásárlás, múzeum-, színház-, mozilátogatás stb.) rendszeres statisztikai adatgyűjtésére is, mert társadalmunk kulturális életének egészére, s ebben az egyes osztályok és rétegek részvételére csak így szerezhetünk megbízható tájékoztatást.

⁵⁴ A közületek könyvvásárlása a közkönyvtárak beszerzésein kívül magában foglalja a többi állami és tömegszervezeti szerv könyvvásárlását is. Minthogy azonban a közületi könyvvásárlások túlnyomó többségét a könyvtárak beszerzése teszi ki, ezért a többi itt most elhanyagolhatónak tekintettük.

⁵⁵ SZABÓ Endre: *A könyvterjesztés fejlődése. Statisztikai Szemle. 1959. 12. sz. 1235—1236. 1.*

Év	Eladott kiadványok értéke millió Ft	Közületi vásárlás		Egyéni vásárlás		Kivitel	
		millió Ft	%	millió Ft	%	Millió Ft	%
1951	143	64	44,7	70	49,0	9	6,3
1952	161	71	44,1	85	52,8	5	3,1
1953	167	87	52,1	74	44,3	6	3,6
1954	185	82	44,3	97	52,4	5	3,3
1955	217	65	29,9	144	66,4	8	3,7
1956	238	57	23,9	177	74,4	4	1,7
1957	310	47	15,2	251	80,9	12	3,9
1958	381	77	20,2	293	76,9	11	2,9
1959	452	86	19,0	353	78,0	13	3,0

Ezekből az adatsorokból egyebek mellett három alapvető művelődés-politikai megállapítás következik. Az első: a közkönyvtárak és házi könyvtárak részesedése az első öt éves terv éveiben általában a kiadványtermés fele körül, pontosabban 44,1—52,8% között mozgott. Ez a megoszlás megfelelt az olvasók valóságos igényeinek, a szocialista művelődés-politika célkitűzéseinek, a kétféle könyvtártípus társadalmi fontosságának és kölcsönös egymásrautaltságának. Az akkor felmerülő nehézségeket nem a közkönyvtár és házi könyvtár részesedési aránya okozta, hanem az, hogy a könyvkiadás terjedelme a szükségletekhez képest egészében véve is viszonylag szűkre szabott volt, és minőségében sem mindenben azt nyújtotta, amire valóban szükség lett volna. A második: a szocializmus megalapozásának kezdeti szakaszában kialakult részesedési arány eltolódása elsősorban gazdasági okokból 1955-ben kezdődött. Szélső határait 1957-ben érte el. Azóta a részesedési arány számottevő mértékben javult, de a közületek részesedése a valóságos szükségletekhez képest még mindig szembetűnően alacsony. A harmadik: az egyéni vásárlások növekedése összességében is, részesedési hányadát illetően is, ugrásszerűen 1955-ben indult meg. Azóta összességében évről évre jelentős mértékben emelkedik. Mindez együttesen azt eredményezte, hogy 1951-1959 között, amíg a könyvkiadás egészében véve megháromszorozódott, addig az egyéni vásárlás, tehát a házi könyvgyűjtemények gyarapítása megötszöröződött. Ugyanakkor a közületi vásárlások összege, tehát a közkönyvtárak gyarapításának mértéke ezekhez képest messze elmaradt. Még az 1959. évi viszonylag kedvező vásárlási keret is, ami 86 millió Ft-ot tett ki, alatta marad a korábbi legkedvezőbb esztendő, 1953 87 millió Ft-os vásárlásának. Holott arányos fejlesztés esetén ma már megközelítően ennek mintegy a háromszorosánál kellene tartania.

Teljes mértékben alátámasztják ezt azok az adatok, amelyek arról adnak tájékoztatást, hogy az olvasott kiadványok milyen könyvtárból származnak. A különböző foglalkozási ágak kulturális ellátottságáról 1954-ben készült felmérések összesítéséből pl. az tűnik ki, hogy az olvasni szeretők olvasmányaiknak mintegy a feléhez a közkönyvtárak állományából jutnak hozzá, a másik fele pedig a saját könyveik, ill. mások könyvei közül kerül ki⁵⁶:

⁵⁶ SZABÓ Endre: *A könyvterjesztés fejlődése*. Statisztikai Szemle. 1959. 12. sz. 1236 l.

Az olvasók csoportjai	Az olvasmányok közül		
	közkönyvtári	saját	egyéb
	könyv		
	%	%	%
Értelmiségiek, alkalmazottak stb.	41	38	21
Munkások	46	33	21
Parasztok	50	30	20

Kétségtelen, hogy a kulturális színvonal emelkedésével a könyvtári könyvek használata kissé csökken. Az olvasmányok között a munkásoknál pl. 46, az értelmiségieknél 41% a könyvtári könyv, a parasztok 50%-ával szemben. És megfordítva ugyanakkor bizonyos mértékig emelkedik a saját vagy egyéb nem könyvtári könyv használata. Az értelmiségieknél pl. $38 + 21 = 59$, a munkások esetében $33 + 21 = 54$, a parasztok $30 + 20 = 50\%$ -ával szemben. Lehetséges az is, hogy a felmérés óta éppen az egyéni könyvvásárlások ugrásszerű növekedése következményeként az olvasótábor egyes fejlettebb rétegeinek az olvasmányai között ma már valamivel nagyobb szerepet tölt be a saját könyv, mint 5-6 évvel korábban. Ezt azonban bőven ellensúlyozza az a több mint félmillió új könyvtári olvasó, akik azóta jelentkeztek olvasnivalóért a közkönyvtárakban, s akik, különösen a termelőszövetkezeti parasztok és a tanulók, legalábbis fejlődésük első szakaszában olvasmányaik nagyobb részét továbbra is a közkönyvtárakból veszik ki. Megalapozottnak tekinthető tehát az, hogy olvasóink olvasmányai országosan is ma is megközelítően fele-fele arányban oszlanak meg a közkönyvtárak és a házi könyvtárak között. Erre vall többek között az is, hogy a közkönyvtárak könyvállománya az igényekhez képest évek óta és az újabb kiegészítések, felfrissítések ellenére is kevés. Világos jeléül annak, hogy a kiadványtermés egyötödével nem, vagy csak nehézségekkel lehet kielégíteni az olvasmányigénynek mintegy kétötödét-felét.

Nyilvánvaló tehát, hogy ez a kényszerhelyzetből fakadó szemlélet kulturális forradalmunk alapvető célkitűzéseinek sérelme nélkül tovább nem tartható fenn. Nemesak azért, mert az eltelt évtized során, különösen pedig a legutóbbi években közkönyvtárainkkal szemben az igények jelentős mértékben növekedtek, évről évre szélesedő olvasótáboruk ma már jóval többet, jobbat, változatosabbat vár tőlük, mint korábban bármikor, hanem azért is, mert a szocialista társadalomépítés alapelveivel elvileg nem egyeztethető össze az, hogy kiadványtermelésünknek csak alig egyötöde kerüljön közkönyvtárakba: váljék korlátozás nélkül a közösségévé. Nem az a hiba, hogy az egyéni könyvvásárlás gyorsan nőtt. Sőt ennek gyors növekedése és várható további emelkedése igen öröndetes: kulturális forradalmunk egyik kiemelkedő eredménye. Hanem az, hogy közkönyvtáraink állományának fejlesztése nincs arányban a szükségletekkel. Ez pedig könyv- és könyvtárkultúránk fejlődésének egyensúlyát zavarja, sőt szocialista művelődéspolitikánk alapvető célkitűzéseinek megvalósulását több vonatkozásban is hátráltatja.⁵⁷

⁵⁷ A közkönyvtárak elsődlegességének fontosságát különös hangsúllyal emelte ki LENIN. Lásd V. E. VASZILCSENKO: *A szovjet könyvtárügy története*. Bp. 1959. OSZK. 11. 1.

Végül az egyéni könyvvásárlások, a házi könyvgyűjtemények alakulása, mint fontos könyvtárpolitikai problémakör külön is és komoly figyelmet érdemel. Nemcsak azért, mert ez idő szerint ezekben halmozódik fel a hazai kiadványok mintegy négyötöd része, hanem azért is, mert a házi könyvtárak az új korszerű kiadványok felhalmozódásával új könyvtárkultúránk egyre fontosabb részeivé válnak, az új szocialista ember olvasmányszükségeiteinek kielégítésében a közkönyvtár mellett egyre jelentősebb szerepet töltenek be.

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Kereskedelemgazdaságtani Tanszéke Piacutató Szolgálatának adataiból⁵⁸ kitűnik, hogy jelenleg az összlakosságnak általában mintegy 40,5%-a szokott sokat és rendszeresen olvasni, 50,7%-a pedig szabad idejének csak viszonylag kisebb részét fordítja olvasásra. Nem tanúsít érdeklődést az olvasmányok iránt 8,8%. A nem olvasók aránya azonban csökkenőben van. Bizonyítja ezt, hogy a húsz éven aluliaknak már 97%-a olvas több-kevesebb rendszerességgel. Ez az az állandóan növekvő társadalmi szükséglet, amin egész könyv- és könyvtárkultúránk alapszik, s aminek emelkedésétől függően továbbfejlődik.

Az olvasást kedvelők jelentős része egyben többé-kevésbé rendszeres könyvvásárló is. A megkérdezetteknek csak elenyésző kis töredéke (1,5%-a) nem gyűjt könyveket. Sőt az egészen kicsi, 10 kötetten aluli gyűjteménnyel rendelkezők aránya is alacsony, mindössze 2,6%. A túlnyomó többségnek a könyvgyűjteménye meghaladja az 50 kötetet. Mint az alábbi kimutatásból is látszik, a könyvgyűjtemények között az 50–100 kötetes és a 100–200 kötetes kisebb házi könyvtárak megközelítően 20–20%-ot, a 200–500 kötetes közepes könyvtárak csaknem 25%-ot, az 500 kötetten felüli nagyobb házi könyvtárak pedig több mint 15%-ot tesznek ki.

A könyvtár nagysága (kötetben)	Budapesten %	Vidéken %	Összesen %
Nincs könyvtára	1,4	1,7	1,5
10 kötetten aluli	1,4	4,3	2,6
10—50	15,4	19,3	16,8
50—100	17,0	22,7	19,3
100—200	21,0	17,9	19,8
200—500	24,1	23,9	24,1
500 kötetten felüli	19,0	9,8	15,4
Nem válaszolt	0,7	0,4	0,5

A házi könyvtárak gyarapításának mértékéről is megközelítő útbaigazítást adnak a családok könyvvel kapcsolatos kiadásai. 1958-ban pl. az egyéni könyvvásárlás összege 304 millió Ft volt. Ebből egy-egy lakosra valamivel több mint 30 Ft, egy családra csaknem 100 Ft jutott. Ez az országos átlag az egyes társadalmi osztályok, illetőleg rétegek szerint s azon belül családönként és fejenként a következőképpen tagolódtott:

⁵⁸ A Művelődésügyi Minisztérium Kiadói Főigazgatósága kívánságára a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Kereskedelemgazdaságtani Tanszékének Piacutató Szolgálatát által az 1959. év október—november hónapjaiban lebonyolított piacutató eredménye (Kézirat). A felmérés adataiból részleteket közöl: KÖRÉCZI Béla: *Könyv és televízió. Élet és Irodalom*. 1960. 5. sz. és D. T.: *Könyvtár a lakásban*. Esti Hírlap. 1960. július 16. c. cikkében.

Osztály, ill. réteg	Egy főre Ft	Egy családra Ft	Átlagos gyarapodás db könyv
Értelmiségiek, vezető tisztviselők	54	200	12
Beosztott tisztviselők ...	39	125	7
Munkások	16	55	3
Termelőszövetkezeti parasztok	4	14	1
Egyénileg dolgozó parasztok	3	11	1

Azóta az egyéni könyvvásárlás összege jelentős mértékben tovább emelkedett. Az egy-egy lakosra jutó s könyvbeszerzésre fordított kiadás 1959-ben meghaladta a 45 Ft-ot. Ebből a kiadványok jelenlegi átlagos ára szerint mintegy 3 db könyvet lehet venni. A munkások könyvvásárlása valamivel több mint a fele az országos átlagnak. A parasztoké az átlag 10%-a körül, az értelmiségieké és vezető tisztviselőké az átlag másfélszerese körül mozog. Pontos művelődéspolitikai feladat, hogy a fejlődés következő szakaszában a munkások és parasztok könyvvásárlása jobban megközelítse az országos átlagot. A munkásoknak és parasztnak a közkönyvtárakba való fokozottabb bekapcsolásával párhuzamosan a munkás- és paraszteszaládok házi könyvtárai is a mainál nagyobb mértékben gyarapodjanak.

2. *Közkönyvtáraink* másfél évtizedes fejlődése két — legalábbis lát-szatra — egymásnak ellentmondó megítélésre ad lehetőséget. Az egyik, hogy közkönyvtáraink rendszere s ezen belül a könyvtárfajták többsége ez idő alatt a korábbi állapothoz képest mennyiség és minőség tekintetében egyaránt szembetűnő fejlődést ért el. A másik, hogy közkönyvtáraink kiemelkedő fejlődésük ellenére sem tudják ma még az új magyar társadalom szükségleteit, velük szemben támasztott igényeit a kívánatos mértékben kielégíteni. Ez a kettősség, ma még az új magyar könyvtárkultúra jellemző sajátossága. Vizsgálódásunk éppen azt tűzte egyik feladatául, hogy szocialista könyvtárkultúránk kettős arculatát megvilágítsa, ennek belső összefüggéseit a fejlődés kezdeti adottságainak, főbb mozzanatainak és eredményeinek, mai színvonalának és további lehetőségeinek összevetésével feltárja.

A legutóbbi országos statisztikai adatfelvétel szerint Magyarországon összesen 18 777 közkönyvtár működött.⁵⁹ Ezekben összesen 39,4 millió különféle dokumentum volt, amiből 2 187 791 beiratkozott olvasó 25,8 millió kötetet kölcsönzött s helyben még további 3 millió kötetet olvasott, összesen tehát 28,8 millió kötetet használt. A könyvtárakban összesen 2,680 főfoglalkozású és 891 mellékfoglalkozású alkalmazott, ezen kívül 11 833 tiszteletdíjas könyvtáros és több ezer önkéntes társadalmi munkás könyvtáros dolgozott. S azóta az utóbbi két évben a könyvtárak száma is, még inkább a könyvtárak állománya, az olvasók és a használt kötetek száma is jelentős mértékben emelkedett. A másfél évtizedes fejlődés eredménye és üteme tehát számszerűen is kiemelkedő.

⁵⁹ DANYI Dezső—EKÉS Mihályné—SALLAI István: *A magyar könyvtárak statisztikai adatai.* (Az 1957. dec. 31-i adatfelvétel alapján.) (Kézirat) — Egyes könyvtár típusok (pl. iskolai, szövetkezeti és kisebb szakkönyvtárak) adatnyilvántartása, főként az olvasók számáról, nem pontos. Valójában jóval több olvasójuk van, mint amennyit nyilvántartanak.

Különösen szembetűnő könyvtáraink fejlődése, ha ezeket az eredményeket a kiindulási állapottal, a két világháború közötti színvonallal vetjük össze. A második világháború előtt az országban 1008 tudományos és szakkönyvtárat, nagyobb közművelődési és iskolai könyvtárat tartottak nyilván, együttesen mintegy 11 milliónyi állománnyal.⁶⁰ A harmincas évek végéig a falvakon 1629 népkönyvtárt és 1227 gazdakönyvtárt létesítettek, összesen alig több mint félmillió kötettel.⁶¹ Az ipari munkásság számára mintegy 250—300 szakszervezeti, szociáldemokrata párti, gyári üzemi és más egyesületi munkáskönyvtárat tartottak fenn.⁶² Az akkori nyilvántartásokban nem szereplő kisebb iskolai és egyesületi (olvasóegyleti, ipartestületi, kaszinói és egyéb egyleti) könyvtárakon kívül tehát összesen valamivel több, mint 4000 könyvtár működött, megközelítően 12 millió dokumentummal. Másfél évtized alatt tehát a könyvtárak száma is, a könyvtárak állománya is — még az akkori nyilvántartásokból kimaradt legkisebb könyvtárak számításba vételével is — mintegy háromszorosára növekedett. Ez egymagában is a magyar könyvtárügy gyors és erőteljes fejlődését tanúsítja.

Más megvilágításba kerülnek azonban a fejlődés eredményei, ha azokat nem a két világháború közötti világviszonylatban igen elmaradott állapothoz, hanem az új magyar társadalom valóságos szükségleteihez, a lakosság közkönyvtári ellátottságának mértékéhez viszonyítjuk. Ez idő szerint közkönyvtárainkban az olvasók száma, az iskolai, szövetkezeti és kisebb szakkönyvtárakéval együtt, megközelítően 2,5 millió körül mozog. Vagyis jelenleg a lakosság 9 milliót megközelítő írni-olvasni tudó részének mintegy 28%-a közkönyvtári olvasó.⁶³ Ez azonban még mindig nem tekinthető kielégítőnek, mert a családoknak hozzávetőlegesen több mint egyharmada még mindig nem, vagy nem kellően (pl. csak az iskolás gyermekeken keresztül) kapcsolódott be az új magyar könyvtári rendszer szolgáltatásaiba. Pedig az új magyar társadalom politikai, gazdasági és kulturális fejlődésének egyik alapvető művelődéspolitikai követelménye, hogy minden család legalább egy tagja révén mielőbb részesévé váljék a magyar könyvtári rendszer korszerű szolgáltatásainak, a politikai nevelést, az általános műveltségi színvonal emelését, valamint a termelést és más társadalmilag szükséges és fontos munkákat támogató hatásának.

Hogy ez a könyvtárpolitikai célkitűzés valóban a társadalom tényleges szükségleteiből fakad, s nem üres kitalálás vagy megalapozatlan követelés, azt mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a falvakban és tanyákon, üzemekben és intézményekben, szövetkezetekben és iskolákban máris eléri, sőt túl is haladja a könyvtárak igénybevétele ezt a mértéket mindenhol, ahol a közkönyvtár korszerű és a feladathoz mért elegendő állománnyal, alkalmas berendezéssel, célszerű szervezettel és módszerekkel igyekszik ellátni feladatkörét. Egyebek közt pl. a művelődési autók máris nagyobb hányadát látják el

⁶⁰ *Magyar Minerva*. VI. kötet. Bp. 1932.

⁶¹ BISZTRAY Gyula: *Falusi népkönyvtárak*. Magy. Könyvszle. 1937. 2. sz.

⁶² SZILÁGYI János: *A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között* (Kézirat).

⁶³ Az olvasók aránya személy szerint valamivel alacsonyabb, tekintettel arra, hogy az olvasók egy kisebb része egyszerre két vagy több könyvtárba is beiratkozik, ha arra szüksége és lehetősége van. Sokszorosan pótolja azonban az így adódó csökkenést az a körülmény, hogy a közkönyvtárból kölcsönvett könyveket a családnak rendszerint több tagja is elolvassa, így a közkönyvtárak hatása a társadalomban jóval szélesebb körű a beiratkozottak számánál.

a működési területükön élő lakosságnak, mint a községi közművelődési könyvtárak, mert változatosabb a könyvvállományuk és azt közelebb viszik az olvasóhoz, mint az állandó helyhez kötött falusi könyvtárak. A városi fiókkönyvtárak vagy a műhely-, akna-, szállás-, ill. diákotthoni könyvtárak határfoka is azért növekszik, mert az olvasói igények kielégítését közvetlenebbül szolgálhatják.⁶⁴

Társadalmunk valóságos közkönyvtári szükségleteinek fejlődése és könyvtári rendszerünk mai teljesítőképessége között tehát ma még jelentős különbség van. Ez onnan ered, hogy közkönyvtáraink rendszere, egészében véve is, egyes könyvtártípusok (pl. közművelődési, gyermek- és ifjúsági, valamint iskolai könyvtárak stb.) pedig különösen is elmaradtak a valóságos szükségletekhez és igényekhez képest. Ritkábban már a könyvtárak száma (pl. fiókkönyvtárak, mozgókönyvtárak, gyermek- és ifjúsági könyvtárak stb.) sem elegendő. Főként azonban a könyvtárak állománya, elhelyezése, felszerelése, valamint a könyvtárosok száma az, ami a másfél évtizedes fejlődés jelentős eredményei ellenére is rendszerint alatta marad annak a színvonalnak, amit közkönyvtáraink társadalmi szerepe és művelődéspolitikai jelentősége feltétlenül megkívánna. Végeredményben tehát társadalmunk közkönyvtárak iránti szükségleteinek és igényeinek viszonylag gyors növekedése és ezzel szemben a könyvtárak fejlődésének viszonylagos visszamaradása az oka és magyarázata annak a kettősségnek, amit az új magyar könyvtárkultúra egyik legfontosabb jellemző jegyeként meg kell állapítanunk.

Az összefüggések ismeretében magától értetődik, hogy ez a viszonylagos visszamaradás a hazai könyvtárügy sajátos adottságainak, főként a kapitalista örökség alacsony színvonalának, az elszenvedett jelentős háborús károknak, valamint az újjáépítés aránylag lassú és ingadozó ütemének a szükségszerű következménye. Ennek mielőbbi kiküszöbölése annál fontosabb, mert e viszonylagos visszamaradás hovatovább abszolút elmaradássá válik.

A könyv- és könyvtárkultúra egészen belül a többi területhez képest a könyvtárügy volt a legfejletlenebb, a polgári kapitalista örökség itt volt a legelmaradottabb, s következményeiben a háborús pusztítások is itt váltak a legtovább érezhetővé, a dolog természeténél fogva a legnehezebben és leglassabban pótolhatóvá. A két világháború között, sőt ezt megelőzően a dualizmus korszakában is, a hazai könyvtárügy a művelődés más területeihez viszonyítva is, a könyvtárkultúra akkori világszínvonalához képest is közismerten rendkívül elhanyagolt állapotban volt. SZABÓ Ervin és munkatársai tevékenységén, valamint a Magyar Tanácsköztársaság célkitűzésein és jövőbe mutató kezdeményezésein kívül korszerű könyvtárpolitikai törekvéseket és eredményeket alig mutathat fel.⁶⁵ Nemcsak az hátráltatta a hazai polgári könyvtárkultúra korszerű fejlődését, hogy a társadalom polgári átalakulása viszonylag későn indult meg, s az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása után csak felemás módon, a nemesi érdekekkel és feudális kötöttségekkel egybefonódva ment végbe, hanem az is, hogy a könyvtárügy a hazai kapitalista társadalom művelődéspolitikájában a kulturális élet más területei-

⁶⁴ Kovács Máté: *Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 1954. Debrecen, 1955. BERZA László: *Tanyai könyvtáraink helyzete*. A Könyvtáros. 1954. 10. sz.

⁶⁵ SZABÓ Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900—1918. Bp. 1959. KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959.

hez képest sohasem játszott jelentősebb szerepet. De különösen nem tekintette sürgősnek és fontosnak a könyvtárügy korszerű fejlesztését az ellenforradalmi korszak művelődéspolitikája a két világháború között, amikor a polgári demokratikus könyvtárpolitikai célkitűzéseket és eredményeket is veszélyeknek tartották. Ez a polgári demokratikus mértékkel mérve is reakciós művelődési politika úgy igyekezett az egyes könyvtár típusokat kialakítani és telepíteni és olyan könyvállománnyal próbálta azokat megtölteni, ami a nemesi-polgári uralkodó osztályok érdekeinek a leginkább megfelelt. Ez az ellenforradalmi politikai és könyvtárpolitikai szemlélet az alapvető oka annak, hogy a magyar kapitalista könyvtárkultúra nemcsak a legfejlettebb nyugati polgári demokráciákéhoz viszonyítva, hanem egyes fejlettebb szomszédainkéhoz, pl. Ausztriáéhoz és Csehszlovákiáéhoz viszonyítva is erősen elmaradott volt. Közvetlenül a második világháború előtt még fokozottabban fennállottak azok a szembeszökő hiányosságok, amelyeket SZABÓ Ervin a magyar és külföldi, főként osztrák könyvtárügy beható összehasonlítása során három évtizeddel korábban megállapított⁶⁶, amelyeknek mielőbbi kiküszöbölését annyi meggyőző erővel sürgette, de amelyeknek felszámolására csak a második világháború után, csak a mi gyökeresen új társadalmi viszonyaink között kerülhetett sor.

A második világháború és a fasizmus pusztításai még ezt a viszonylag elmaradott kapitalista örökséget is erősen megrongálták. Különösen a kisebb könyvtáraink: falusi népkönyvtárak, szakszervezeti és gyári munkáskönyvtárak, valamint az iskolai könyvtárak szóródtak szét és tűntek el tömegesen és nyomtalanul. De a tudományos és szakkönyvtárak számottevő része is jelentős háborús veszteségeket szenvedett. Ez az oka, hogy a második világháború befejezése után könyvtáraink legnagyobb részét, főként a szakszervezeti, iskolai és falusi népkönyvtárainkat csaknem teljes egészükben újonnan kellett létrehozni.

De még ezeknél is mélyrehatóbban meghatározta az új magyar könyvtárkultúra kialakulását, fejlődésének ütemét és színvonalát az a körülmény, hogy a könyvtárak újjászervezése és korszerű kifejlesztése a második világháború befejezése után viszonylag későn indult meg, s az alapvető termelési: ipari és mezőgazdasági, közlekedési és kereskedelmi kérdések rendezése és halaszt-hatatlan művelődési: oktatási, tudományos, irodalmi és művészeti problémák megoldása mögött éveken át csak lassú ütemben haladt.⁶⁷ Tetézte ezt még az is, hogy eleinte, a koalíciós kormányzás időszakában a könyvtárpolitikai célkitűzések és törekvések sem lehettek egyértelműek. Így egy ideig a felhasználható anyagi és szellemi erők is megoszlottak. Az erőfeszítések nagyobb része a fejlődésnek ebben az első szakaszában (1945-1949) a korábbi állapot helyreállítását, esetleg némi átalakítást, vagy jobb esetben egyes fejlettebb polgári demokratikus könyvtárpolitikai törekvések megvalósítását, ill. egyes korszerű eredmények meghonosítását tűzte ki célul, készítette elő és indította meg. A szocialista kulturális forradalom célkitűzéseit elősegítő alapvető könyvtárpolitikai reformok kidolgozását és megvalósítását pl. a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére megindított s 1000 falusi népkönyvtár létesítését

⁶⁶ SZABÓ Ervin: *Az egyetemi Könyvtárról*. Huszadik Század. 1907. ua. *Emlékirat Községi Nyilvános Könyvtár létesítéséről Budapest* Bp. 1910.

⁶⁷ SEBESTYÉN Géza: *Falusi könyvtáraink*. Új Szántás. 1947. 2. sz. SZATHMÁRY Lajos: *Népkönyvtáraink*. Új Szántás. 1947. 2. sz.

célul kitűző falusi népkönyvtári mozgalmat, a szakszervezeti könyvtárak újjászervezését és kifejlesztését, a körzeti könyvtári rendszer kiépítését ekkor még az erőforrásoknak csak kisebb része szolgálta. Ráadásul az új magyar könyvtárkultúra fejlődésének ez a kezdeti szakasza más területekhez viszonyítva túlságosan hosszúra nyúlt. Ugyanakkor az újjáépítés és az újjászervezés üteme aránylag lassú volt és a szocialista könyvtárkultúra új formái sem jelentkeztek és érvényesültek elég súllyal és határozottsággal. Mindezek együttesen szükségszerűen azt eredményezték, hogy a másfél évtized első harmadában a könyvtárügy viszonylagos visszamaradása nem csökkent, sőt a kulturális élet más folyamatainak (irodalom, művészetek, tudományok, iskolázás vagy könyvkiadás, könyvterjesztés stb.) meggyorsult forradalmi átalakulása következtében átmenetileg még fokozódott is.

Ha késéssel is, alapvető fordulat következett be a fejlődés második szakaszában (1949-1956), amikor szocialista művelődéspolitikánk érdeklődése és gondoskodása a könyvtárakra is kiterjedt. A változást a könyvtárügy fejlesztéséről hozott 1952-es minisztertanácsi határozat előkészítése és kiadása jelzi⁶⁸. Ennek legfőbb jelentősége abban van, hogy először fogalmazta meg a szocialista könyvtárpolitika célkitűzéseit és rögzítette az új magyar szocialista könyvtárkultúra kialakításának szervezeti, anyagi és személyi feltételeit. Előtérbe helyezte a szocialista pártosság követelményeit és ennek előfeltételeit. Egészében véve első jelentős lépés volt a magyar könyvtárügy egységének megteremtéséhez, valamint a felsőbb irányítás, felügyelet és szakfelügyelet fokozatos rendszeresítéséhez. E határozat maradandó eredménye, hogy az ország közigazgatási rendszerének alapulvételével létrehozta a megyei és járási könyvtárakat, és megindította a megyei, ill. járási könyvtári hálózatok kialakítását. Emellett kiemelte az általános és középiskolai könyvtárak, valamint az üzemi és intézeti szakkönyvtárak fejlesztésének fontosságát. Előírta a könyvtári létszámnormák kidolgozását. Elrendelte a könyvtárellátó felállítását az Állami Könyvterjesztő Vállalat keretében. Végül intézkedett arról, hogy a nagy szakmai tapasztalatokkal rendelkező tudományos nagy könyvtáraink intézményes formában adjanak módszertani segítséget a kisebb, újonnan szervezett városi, községi, szakszervezeti és szövetkezeti könyvtáraknak.

A határozatba foglalt alapvetően új s lényegében helyes könyvtárpolitikai célkitűzések megvalósítását azonban megnehezítették, sőt egyes esetekben meg is akasztották a két év múlva jelentkező politikai és gazdasági zavarok, aminek kihatásai több vonatkozásban is rendkívül hátrányosnak bizonyultak. Mindenekelőtt abban, hogy az országos politika akkori ellentmondásai és bizonytalanságai a könyvtárpolitikai szemléletben is szükségképpen megmutatkoztak, és a könyvtárügyben is több tekintetben nem kívánatos szemléleti ingadozásokra vezettek. Másodsorban abban, hogy az akkori átmeneti gazdasági nehézségek a könyvtárügyben is elkerülhetetlenül és mélyrehatóan éreztették hatásukat. Az akkori kényszerű költségkeret- és létszámcsökkenések az állami és más közületi háztartásra támaszkodó könyvtárügyet természetesen fokozottabban sújtották, mint pl. a könyvkultúra termelő

⁶⁸ *A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 2042 (13) 1952. sz. határozata a könyvtárügy fejlesztéséről.* Könyvbarát, 1952. 6. sz., Szabad Nép, 1952. 105. sz. — *A népművelési miniszter 8720 — 2 — 33/1952. Np. M. sz. utasítása a könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2042 (13) 1952. sz. minisztertanácsi határozat végrehajtására.*

jellegű területeit: a könyvkiadást, nyomdászatot, papírgyártást vagy könyvterjesztést. E korlátozások évekre megakasztották pl. az egyes könyvtár-típusok (járási, városi könyvtárak, gyermek- és ifjúsági, valamint iskolai könyvtárak) ill. hálózatok tervezett kiépítését, a könyvtárak elhelyezésének és felszerelésének előirányzott korszerűsítését. Erősen megszorították a könyvtári állomány fejlesztését, így az állománygyarapítás kulturális életünk egészének hátrányára ettől kezdve nem tarthatott lépést az olvasói igények állandó növekedésével. De megnehezült a könyvtárosok létszámának szükséges mértékű növelése is, jóllehet a könyvtárak igénybevétele tovább nőtt, s ez a könyvtárak munkaerőszükségletét évről évre tovább emelte. Végezetül hátrányos volt ez azért is, mert e kényszerű és átmenetinek mutakozó korlátozások több tekintetben és tartósan befolyásolták művelődéspolitikai szemléletünket is. A kulturális élet egyes területei között ekkor szükségből kialakult arányok — mint azt pl. a könyvtermés elosztásának arányainál is láttuk — később is nem egy esetben megmaradtak. Az átmeneti arányok akkor is tovább élnek, amikor az azokat létrehozó szükségállapot már régen megszűnt. Pedig nyilvánvaló, hogy az ilyen szemléleti kötöttségek komoly akadályai a könyv- és könyvtárkultúra arányos és egészséges fejlődésének, s azokat az azóta megváltozott társadalmi valóság behatóbb elemzése és eredményei alapján mielőbb helyesbítenni kell. Ma már megállapítható, hogy egészében véve ez az átmeneti megtorpanás, sőt visszaesés az egyébként is megkésve fejlődésnek induló könyvtárainkat fejletlenebb állapotban találta és a dolog természeténél fogva anyagi létalapjukban mélyebben érintette, mint a művelődés egyéb intézményeit. Ezért következményeiben is tartósabbnak, egyes vonatkozásaiban máig hatónak bizonyult, és az ebből adódó lemaradások teljes kiküszöböléséhez újabb világos elvi állásfoglalásokra és célkitűzésekre, valamint még további, tervszerű erőfeszítésekre és anyagi áldozatokra lesz szükség.

Könyvtárkultúránk e hullámvölgyből csak a fejlődés harmadik szakaszában, tehát 1957-től kezdett kiemelkedni. A fejlődés e második, ezúttal tartósan felfelé ívelő szakaszát a könyvtárügy szabályozásáról szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról kiadott 1.018/1956. (III. 9.) számú minisztertanácsi határozat alapozta meg.⁶⁹

Mint látható, maga az új jogszabály, szocialista könyvtárpolitikánk és könyvtárkultúránk e második, még jelentősebb alapvetése, még a politikai és gazdasági zavarok kellős közepén elkészült. Világos bizonyítékaul annak, hogy könyvtárügyünk forradalmi átalakulása a helyesen megtalált úton a felmerülő nehézségek ellenére is erőteljesen továbbfolytatódott s a nehézségek nem magában a könyvtárügyben támadtak. Még inkább aláhúzza ezt az a tény, hogy a legutóbbi évek fejlődése teljes egészében az ekkor lerögzített könyvtárpolitikai célkitűzéseket követi, az ekkor meghatározott irányelveken alapszik.

Az új könyvtárügyi jogszabályokban lerögzített vagy azok alapján létrejövő eredmények közül több már eddig is szocialista könyvtárkultúránk legújabb fejlődése és továbbfejlődése szempontjából alapvető jelentőségűnek

⁶⁹ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról. — A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1018/1956. (III. 9.) sz. határozata a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. Magyar Közlöny, 1956. 19. sz. — Kovács Máté: *A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége*. Magy. Könyvszle. 1956. 3. sz.

bizonyult. Ezek között első helyen érdemel említést a könyvtárak és a könyvtárügy helyének, szerepének és jelentőségének világos meghatározása a szocialista társadalom életében, különösen a szocialista művelődéspolitikában.⁷⁰ Nem kevésbé fontos, hogy a történeti fejlődés adottságainak és társadalmunk várható szükségleteinek alapulvételével létrejött a magyar könyvtárak egységes, korszerű rendszere.⁷¹ Ezen belül megtörtént a szükséges könyvtár-típusok meghatározása (nemzeti könyvtár, általános tudományos és tudományos szakkönyvtár, közművelődési könyvtár, végül iskolai könyvtár), a könyvtári hálózatok kialakítása, valamint a könyvtári gyűjtőkörök legalább főbb vonalakban való elhatárolása és összeegyeztetése⁷² stb. Szorosan kapcsolódik az új szervezeti keretekhez a könyvtári munka korszerű céljának és tartalmának körülhatárolása az állománygyarapítás és -védelem, a feldolgozás és olvasószolgálat, továbbá a tájékoztató, bibliográfiai és dokumentációs tevékenység stb. területén. Végül máris kialakult és alkalmasan továbbfejleszhetőnek ígérkezik a felsőbb irányítás rendszere. A felügyelet és főfelügyelet végzésére a fenntartó szerv, ill. annak felügyeleti szerve, a szakfelügyelet ellátására pedig országosan és egységesen a művelődési miniszter kapott széleskörű felhatalmazást. Az állami irányítás kiépítése mellett azonban minden fokon egyre fontosabb szerepet tölt be a szakmai öngazgatás is. Ez országos szinten az Országos Könyvtárügyi Tanács és szakbizottságai működésében⁷³, továbbmenően pedig a hálózati tanácsok vagy területi bizottságok munkájában valósul meg. Ez a szerencsés megoldás máris lehetővé teszi és továbbfejlesztése esetén még inkább elősegíti, hogy könyvtárpolitikánkban a szükséges mértékig érvényesüljenek és egymást helyesen kiegyensúlyozzák a könyvtári szolgáltatásokat felhasználók kívánalmai, a könyvtárügy egységének érdekei és a könyvtárak sajátos szakmai követelményei.

Ezt az elgondolást, amely szerencsésen egyesíti magában a polgári hagyaték most is használható értékeit, az addig elért fejlődés új eredményeit és a szocialista továbbfejlődés lehetőségeit, a gyakorlat teljes egészében igazolta. Világos bizonyítékaul annak, hogy e jogszabályokban testet öltött könyvtárpolitikai szemlélet a kulturális forradalomban kibontakozó hazai valóságot ragadta meg előzményeivel és továbbalakulásának lehetőségeivel egyetemben. E jogszabályokban a döntő pillanatban olyan keretet nyert könyvtárkultúránk, amelyben szerves egységbe forrhattak össze történeti értékű könyvtári gyűjteményeink és az évtizedeken át kiformalódott könyvtárosi szaktudás, valamint a bátran újat kezdeményező forradalmi erő jelent kiformáló tényei és a jövő további alkotó munkára ösztönző távlatai.

A legutóbbi évek fejlődése lényegében az itt megfogalmazott célkitűzések és az itt körvonalazott lehetőségek fokozatos valórváltása, ill. az itt lerakott alapok szerves továbbépítése társadalmi fejlődésünk új követelményeinek megfelelően. A legújabb eredmények közül első helyen kell kiemelni a közművelődési könyvtári szolgáltatások erőteljes fokozását, főként a járási

⁷⁰ KOVÁCS MÁTÉ: *Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1954. Debrecen, 1955.

⁷¹ KOVÁCS MÁTÉ: *A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései*. Uo. 1953. Debrecen, 1954.

⁷² *A művelődési miniszter 164/1958. (M. K. 15.) M. M. sz. utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról*.

⁷³ HARASZTHY Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései*. Magy. Könyvszle. 1957. 4. sz.

és városi hálózatok kiépítését, a művelődési autók beállítását, a tanácsi könyvtárak egy részének községesítését, a szakszervezeti könyvtárak szervezetének és munkájának megjavítását és a termelőszövetkezeti könyvtárak szervezését, továbbá a könyvtári állományok jelentős fejlesztését, valamint a könyv- és könyvtárpropaganda megélénkülését. Párhuzamosan haladt ezekkel a tudományos és szakkönyvtári hálózatok megszilárdulása és kiépítésének folytatása, a tudományági és helyi jellegű szakkönyvtárak erőteljes fejlesztése, a hiányzó hálózatok közül az orvostudományi könyvtári hálózat szervezeti kereteinek kialakítása és egyes újabb hálózatok (pl. államigazgatási, statisztikai) előkészítésének megindítása. Szorosan kapcsolódik hozzájuk nemzeti könyvtárunk, az Országos Széchényi Könyvtár elvszerű újjászervezése, valamint az Országos Pedagógiai Könyvtár létrehozása és a gondozására bízott iskolai könyvtári hálózat kialakításának sikeres megkezdése. Szervesen kiegészíti ezeket az egyes könyvtártípusok és hálózatok pl. közművelődési és szakkönyvtári, valamint területi és szakszervezeti könyvtárak rendszeres együttműködésének megalapozása, valamint a könyvtári munka korszerűsítésére pl. az állománygyarapítás tervszerűbbé tételére és fokozására, a központi katalógizálás és gépesítés előkészítésére, a módszertani munka és a mikrofilmezés kibővítésére irányuló kezdeményezések támogatása. E néhány év alatt elért eredmények is, de a kidolgozás alatt álló elvi, szervezeti és tartalmi kérdések is a könyvtárak kezdeményező kedvére, az állami felügyelet és szakfelügyelet irányító és ellenőrző munkájának a fokozatos javulására, valamint az Országos Könyvtárügyi Tanács és szakbizottságai munkájának termékenységére, nem utolsósorban ezek egymást kölcsönösen ösztönző sikeres együttműködésére mutatnak.

Könyvtári rendszerünk egészéről és benne az egyes könyvtártípusok helyéről, átfogó képet az 1957. december 31-i állapot szerint elvégzett felmérés, ill. az iskolai hálózatról akkor készült adatok becslés útján történt helyesbítése ad. (L. A könyvtárak adatai c. táblázatot.)⁷⁴

Az országos adatfelvétel⁷⁵ eredményeinek együttes vizsgálata több vonatkozásban is hasznosnak ígérkezik. Mindenekelőtt megmutatja, hogy a könyvtárak száma és állománya hogyan oszlik meg a könyvtárak öt fő csoportja között. Ezt követően rávilágít arra is, hogy mekkora az egyes csoportba tartozó könyvtárak igénybevétele. Tehát párhuzamba állíthatók az alapvető tényezők és jelenségek: az állomány, az olvasók és a használat.

⁷⁴ DANYI Dezső—EKÉS Mihályné—SALLAI István: *A magyar könyvtárak statisztikai adatai.* (Az 1957. dec. 31-i adatfelvétel alapján.) (Kézirat az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központja irattárában.) — Az újabb adatokat l. az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának összeállításában: *Közművelődési könyvtárak fejlődése 1959-ben.*

Egyes adatokat közöl: *A Könyvtáros* 1960. 7. és 8. sz., valamint a *Magyarország művelődési viszonyai 1945—1958. c.* kiadvány is. A fejlődés első évtizedéről összefoglalást ad: HARASZTHY Gyula: *A magyar könyvtárügy tíz éve.* A Könyv. 1955. sz.

⁷⁵ Az adatfelvétel óta a könyvtárak száma is, az állomány és az olvasók száma is, de a használat mértéke is jelentősen növekedett. Az ezekről összeállított újabb adatok azonban nem egy időben és nem azonos szempontok szerint készültek, így összehasonlításuk nem járna eredménnyel. Az egyes könyvtári típusok ismertetésénél azonban majd ezekre is kitérünk. Könyvtári rendszerünk országos áttekintése ez idő szerint tehát csak az 1957. évi adatfelvétel alapján lehetséges. Egyébként a könyvtárstatisztika alapvető elvi kérdései, főként a gyűjtendő adatok és azok csoportosításának meghatározása a szocialista könyvtárpolitika követelményei szerint éppen úgy tisztázásra szorulnak, mint a könyvkiadási és könyvterjesztési statisztikáé.

d) A KÖNYVTÁRAK ADATAI

Könyvtárak típusai	Száma	Állománya	Olvasók száma	Helybenolvasás	Kölcsönzés
				(kötet)	
1. Nemzeti könyvtár	1	3 723 782	3 233	384 847	17 237
2. Tudományos és szakkönyvtárak:					
a) Akadémiai hálózat .	36	1 432 005	4 312	159 985	55 620
b) Tudományegyetemi hálózat	193	4 415 929	22 578	768 884	360 139
c) Műszaki felsőoktatási hálózat	152	1 345 836	12 670	163 081	120 299
d) Műszaki termelési hálózat	1 037	7 440 662	60 927	435 950	715 498
e) Mezőgazdasági hálózat	141	842 307	11 376	115 024	171 234
f) Orvostudományi hálózat	248	778 295	5 419	234 021	189 530
g) Múzeumi hálózat ...	61	612 250	1 263	30 218	11 709
h) Művészeti hálózat...	29	487 327	2 871	29 765	64 994
i) Kisebb hálózatok és egyéb szakkönyvtárak	331	2 170 081	12 351	140 943	207 148
3. Közművelődési hálózatok:					
a) Megyei hálózatok ...	4 229	5 705 190	768 809	525 370	15 837 499
b) Szakszervezeti hálózatok	4 557	3 712 331	703 770	—	5 107 745
c) Szövetkezeti hálózatok	652	120 110	25 372	—	92 489
4. Iskolai könyvtárak	6 982	4 618 191	543 973	—	2 696 482
5. Egyéb könyvtárak:					
a) Egyházi könyvtárak	30	1 772 254	5 409	40 977	55 685
b) Más könyvtárak	98	224 340	11 841	130 064	191 808
Együtt	18 777	39 064 220	2 187 791	3 064 220	25 802 998

Mint látható, a könyvtárak fele közművelődési könyvtár, több mint egyharmada iskolai könyvtár, s nem egészen egyhatoda tudományos, ill. szakkönyvtár. Az állománynak csaknem 10%-a a nemzeti könyvtárban, valamivel kevesebb, mint a fele a tudományos és a szakkönyvtárakban, egy-negyede a közművelődési könyvtárakban, valamivel több, mint 10%-a az iskolai könyvtárakban, végül mintegy 5%-a egyházi és más jogi személyek könyvtáraiban található. Az olvasók száma és a könyvtári forgalom viszont éppen ellenkezően alakult. Az olvasók mintegy kétharmada a közművelődési könyvtárakat használja, ahol az összes könyvtári forgalomnak valamivel több mint 80%-a bonyolódik le. A tudományos és szakkönyvtárak a kölcsönzésben csak mintegy 6%-kal részesülnek, viszont a helybenolvasás háromnegyed részét ezek a könyvtárak teszik lehetővé. Az iskolai könyvtárakban az állomány is, a forgalom is viszonylag alacsony, nyilván azért, mert csak a tanulók kisebb része, mintegy negyede-harmada használja őket.

Kétségtelen ugyan, hogy az olvasók száma, az állomány és a forgalom összefüggései az egyes könyvtártípusok sajátos feladatkörének és adottságainak megfelelően szükségképpen másként alakulnak a közművelődési és iskolai könyvtárakban, mint a tudományos és szakkönyvtárakban, mégis már

ez az adatsor is hasznos könyvtárpolitikai útbaigazításokat adhat az egyes könyvtártípusok és hálózatok eddigi fejlődésének értékeléséhez, könyvtári rendszerünkben elfoglalt helyének mérlegeléséhez, valamint a továbbfejlesztés arányainak és ütemének megállapításához.

Még többet mondanak és sürgős könyvtárpolitikai állásfoglalásokra, sőt intézkedésekre sarkallnak egyes további adatok és ezek viszonyításai. Különösen akkor, ha sikerül azokat a korábbi évek és a legutóbbi két esztendő adataival összevetni s így a fejlődés menetébe szervesen beilleszteni. A felmérés adatainak elemzése során legelőször a területi eloszlás aránytalanságai ütköznek ki. A város és a falu könyvtárakkal való ellátottságának jelentős különbségére figyelmeztet pl. az, hogy 1000 lakosra a városokban 3428, a falvakban pedig csak 926, tehát három és félszer kevesebb közkönyvtári könyv és egyéb dokumentum jut. Ennek szükségszerű következménye, hogy 1000 lakosra városainkban 3679, a községekben pedig ennek alig a fele, 1757 kölcsönzés jutott. De az állomány és a forgalom adatainak összevetése egyúttal azt is mutatja, hogy a községekben csaknem még egyszer olyan gyorsan forog a könyvtári könyv, mint a városokban. Nyilván azért, mert viszonylag kevés a könyv és a szükségletet ezzel a kevés könyvvel kell kielégíteni. Kiténik az is, hogy ez idő szerint még a vidéki lakosság könyvtári ellátottsága sem egyenletes. Egyes megyékben az 1000 lakosra eső közkönyvtári könyvállomány csak mintegy harmada-fele a jobban ellátott megyékének. Hajdúban pl. 811, Szabolcsban 970, Komáromban pedig 2,784, Győrben 2,639 könyv jutott 1000 lakosra. Természetesen a kölcsönzések is ennek megfelelően alakultak. Szabolcsban 1000 lakos mindössze 1724, Hajdúban 1882, Komáromban pedig már 2786, Győrben 2307 kötetet használt.

Fontos könyvtárpolitikai tanulságokra készítet a könyvtárak nagyságának, valamint az olvasók számának és a használat mértékének az összevetése is. A felmérés adatai szerint az összes könyvtárak pontosan kétharmada 500 kötetnél kisebb. Ilyen a közművelődési könyvtárak 70,8%-a, az iskolai könyvtárak 70,9%-a és a szakkönyvtárak 30,9%-a. Ez a megoszlás önmagában véve is igen kedvezőtlen. Még kedvezőtlenebb azonban, hogy e legkisebb könyvtárak állománya átlagban is igen alacsony, mindössze 230 könyv. Ebből adódik, hogy ezekben az összállománynak csak 7,3%-a van. Viszont az összes olvasóknak csaknem harmada (29,5%-a) itt található és az összforgalomnak mintegy hatoda (17%-a) ide esik. Könyvtári olvasóink csaknem harmada tehát azért olvas fele annyit, mint amennyire már mai körülményeink között is igénye volna, mert az összes könyvtáraink kétharmadát kitevő legkisebb könyvtárainkban nincs elegendő könyv, amit olvashatna.

Meggyőzően alátámasztják ezt a nagyobb, könyvvel viszonylag jobban ellátott könyvtárak adatai. Az 1001—5000 kötetes könyvtárakat pl. az összolvasók 25%-a használja. De mert ezekben az összállomány 13,8%-a található, vagyis a választék már csaknem kétszer akkora, mint a legkisebb könyvtárakban, a forgalom aránya is jóval magasabb, 21%, ami megközelítően 50%-kal haladja meg a legkisebb könyvtárak egy olvasóra eső forgalmát.

Még világosabban aláhúzzák a könyvtárak elegendő és változatos állománnyal való ellátottságának fontosságát közepes nagyságú könyvtáraink adatai. A 10 000—50 000 kötetes könyvtárainkban az olvasók és az állomány aránya már egészen közel esik egymáshoz. Itt az összolvasók 15,6%-a számára az összállomány 14,9%-a válik hozzáférhetővé. Ennek egyenes következménye, hogy az összforgalom csaknem 25%-a itt bonyolódik le. Mindezek-

nek megfelelően az egy olvasóra eső évi könyvhasználat számszerűen a legkisebb könyvtárakban 10, az 1001—5000 kötetesekben 15, a 10 001—50 000 kötetesekben pedig 26. Megalapozott tehát szocialista könyvtárpolitikánknak az a célkitűzése és törekvése, hogy egyik legfőbb feladatának, a kis könyvtárak korszerű megoldások útján való (letéti, mozgókönyvtár stb.) gyors és erőteljes fejlesztését tekintti, mert így a ma még könyvtári szempontból is rosszul ellátott városi peremterületek, kisebb községek, tanyaközpontok, lakóinak, kisebb üzemek dolgozóinak és kisebb iskolák tanulóinak művelődési lehetőségeit bővíti, s ezzel az összlakosság mintegy felének művelődését a könyvtárakon keresztül is igyekszik közelebb vinni a lakosság másik felének már elért magasabb színvonalához.

Más oldalról támasztják ezt alá és egyben további tanulságokkal is járnak az állománygyarapodás adatai. Könyvtáraink 1957-ben mintegy másfél millió dokumentummal gyarapodtak. Ebből könyv 906,632, hírlap-folyóirat kötet 129,332, szabadalom 247,939, aprónyomatvány 134,989, mikrofilm 15 267, egyéb 100 596. Ha azóta a könyvtárakba bekerülő kiadványok évi mennyisége mintegy 20—25%-kal növekedett is, a könyvtárak évi 28,8 millió forgalmához képest az új, leginkább vonzó könyvmennyiség még mindig feltűnően alacsony. Különösen kevés az új könyv a kis könyvtárakban. Az 1957. évi 1 534 735 db gyarapodásból, pl. az 500 kötetnél kisebb állományú 12 471 könyvtár 26 393, a 501—1000 kötetet tartalmazó 2965 könyvtár 28 703 db könyvvel gyarapodott. Vagyis az összes olvasók mintegy fele számára a könyvtárak több, mint 80%-ában az új könyveknek csak alig több mint 6%-a vált hozzáférhetővé. Ha azóta ezeknek a könyvtáraknak a gyarapítása számottevő mértékben javult is, a könyvekkel való ellátottságot itt még mindig nem lehet megnyugtatónak tekinteni.

Az állomány, az olvasók és a használat alapvető összefüggésein kívül természetesen még számos más megoldatlan kérdés is fékezi könyvtárkultúránk fejlődését. A felmérés is rávilágít egyebek között a könyvtárak elhelyezése és a felszerelés terén mutatkozó hiányosságokra, különösen a raktári és olvasótermi férőhelyek elégtelenségére, az állományvédelem és karbantartás (köttetés) elhanyagolt voltára, vagy a könyvtárosok és más könyvtári dolgozók viszonylag alacsony létszámára. A másfél évtized kiugró eredményei mellett előtűnnek azok a nehézségek és hiányosságok is, amelyek a növekedés csaknem elmaradhatatlan velejárói, amiket gondosan számba kell venni és a következő években a fejlesztési előirányzatok alapjává kell tenni. Az eredmények és a további szükségletek terén is közelebb jutunk a valósághoz, ha az összképen belül legalább a könyvtárak legfontosabb típusait, ill. csoportjait külön is szemügyre vesszük és

a nemzeti könyvtár,

az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárak,

a közművelődési könyvtárak,

az iskolai könyvtárak és

az egyéb (egyházi és egyesületi) könyvtárak fejlődésének főbb eredményeit és fontosabb problémáit külön-külön is igyekszünk felvázolni.

3. *Nemzeti* könyvtárunk, az Országos Széchényi Könyvtár főfeladata megalapítása (1802) óta a Magyarországon kiadott összes kiadványok, valamint a külföldön magyar nyelven vagy magyar szerzőktől fordításban, ill. idegen nyelven megjelent, de magyar vonatkozású kiadványok gyűjtése, megőrzése, könyvtári feldolgozása és hozzáférhetővé tétele. A Könyvtár

azonban ezt a hungarica jellegű gyűjtőkört elvileg sem mindig értelmezte következetesen, de mostoha viszonyai közepette a gyakorlatban sem voltak meg e feladat korszerű ellátásának a feltételei (beszerzési hitelkeret stb.). Ezért különösen a múlt századi hazai és a külföldön megjelent kiadványanyag begyűjtését csak jelentős hiányokkal végezhetette. Mindazonáltal másfél százados működése során nemzeti művelődésünk hatalmas kincsestárává s a hazai tudományos kutatás egyik fontos műhelyévé vált, amiben — szerencsére — a két világháború sem okozott számottevő károsodást.

A könyvtárnak tehát — gyűjteményei sokfélesége és értéke, könyvtárosainak szakmai felkészültsége és tapasztalatai révén — megvoltak az adottságai arra, hogy a magyar könyvtárak kialakulóban levő új rendszerében vállalja és betöltse az új szocialista nemzeti könyvtár szerepét. Megvoltak az előfeltételei ahhoz, hogy feladatkörének korszerű kidolgozásával, szervezetenek és munkájának modernizálásával élére álljon a fejlődésnek: példát adjon többi tudományos könyvtárainknak és hathatós módszertani segítséget nyújtson az éppen kibontakozó közművelődési könyvtári mozgalomnak. A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárpolitikai célkitűzéseinek és a Szovjetunió könyvtárpolitikájának és könyvtári tapasztalatainak tanulmányozása egyben a születőben levő új magyar könyvtári szükségletek elemzéséhez jó indításokat és iránymutatásokat adhatott volna.

Az indítások és iránymutatások azonban jórészt nem a könyvtáron belül érlelődtek ki, hanem kívülről és felülről jöttek. Nemzeti könyvtárunk megújulása nem a szocialista nemzeti könyvtár korszerű feladatainak felismeréséből és önkéntes vállalásából fakadt, hanem azt a szocialista kulturális forradalom ereje, ezen belül új könyvtárpolitikánk lendülete hárította rá.⁷⁶ Ez az alapvető oka annak, hogy az Országos Széchényi Könyvtár 1945—1957 között többnyire nem egyik kezdeményezője, hanem inkább csak követője volt új könyvtárkultúránk fejlődésének. S ez nemesak befelé, a könyvtár fejlődésében, hanem annak kulcs helyzeténél fogva szükségképpen az egész magyar könyvtárügyben is hátrányosan érezte hatását.

Döntő változást a Könyvtár fejlődésében az 1952-es minisztertanácsi határozat hozott, amely erősen kibővítette feladatkörét. A megszüntetett Országos Könyvtári Központtól átvette a nemzetközi kiadványcserét, a könyvtárközi kölcsönzést, az Országos Könyv-, ill. Folyóiratkatalógusokat. A Népkönyvtári Központ megszűnése után (1954) ide került az államosítások idején nemzeti tulajdonba vett 4—5 milliónyi könyv- és folyóirat, valamint a könyvtári főlőspéldányok begyűjtésének, tervszerű elosztásának a feladata is. Új feladatként hárult reá a könyvtárak bibliográfiai munkájának országos koordinálása, a közművelődési és tudományos könyvtárak módszertani segítése, a mikrofilmzés országos összehangolása. A kötelezpéldányok beszállításáról kiadott új kormányrendelet⁷⁷ a könyvtári kötelezpéldányok begyűjtését és szétosztását ruházta rá. Az 1956. évi 5. sz. tvr. ill. a végrehajtására kiadott minisztertanácsi határozat 18. pontja mindezt újból lerögzíti s

⁷⁶ L. Az Országos Széchényi Könyvtár 1952. évi és 1957. évi módszertani felülvizsgálatának jegyzőkönyvét.

⁷⁷ Az 1951. év végén megjelenő 213/1951 (XII. 18.) M. T. sz. rendelet, amely a kötelezpéldányok számát 7-ről 12-re emelte. Ma a könyvtári kötelezpéldányok száma 16. Ebből 2 teljes példány az OSZK-t, 1—1 a Debreceni Egyetemi Könyvtárt és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárát illeti. Válogató joga van 8 nagy könyvtárunknak. A fennmaradó példányok a nemzetközi kiadványcsere céljait szolgálják.

ezen túlmenően rábízta a nemzeti bibliográfiák, valamint a folyóiratcikkek repertóriumának készítését és kiadását, országos könyvvalap létesítését, a történeti értékű kiadványok külföldre való kivitelének engedélyezését stb. Ezeken kívül a könyvtár szervezetéhez kapcsolódott 3 műemlékjellegű vidéki könyvtár is, éspedig a Keszthelyi Helikon Könyvtár (1948), továbbá a gyöngyösi és zirci volt szerzetesi könyvtárak (1953).

A kulturális forradalom alapozó éveiben tehát gyors egymásutánban számos új és nagy jelentőségű könyvtárügyi feladat sorakozott a könyvtár eredeti nemzeti könyvtári feladatai mellé. Olyan országos könyvtárügyi feladatok, amelyeknek az eddigiekkel együttesen, azokkal szervesen összehangoltan, szükségképpen új típusú szocialista nemzeti könyvtár kialakulására kellett vezetniük, s amelyek elkerülhetetlenül az új magyar könyvtári rendszer egyik fontos központjává tehették nemzeti könyvtárunkat.

A könyvtár életének adatai számszerűen tükrözik is ezt az ugrásszerű fejlődést. Mint az alábbi táblázat mutatja, két évtized alatt az állomány egésze, az évi gyarapodás mértéke, a látogatás és a használat üteme is többszörösére növekedett:

Megnevezés	1938	1948	1958	1959
Állomány	1 837 000	2 290 000	3 693 050	3 796 400
Évi gyarapodás	39 904	61 610	131 563	134 758
Használt dokumentum	69 004	64 770	506 809	640 533

Az ugrásszerű mennyiségi növekedéssel azonban nem járt mindig együtt a minőségi átalakulás megfelelő mértéke is. Még pedig azért nem, mert ezekre az új könyvtárpolitikai és könyvtárügyi feladatokra a könyvtár akkor nem volt kellően felkészülve. Általában erősen kötötték másfél százados hagyományai és megszokásai. Fékezte a fejlődést az akkori vezetés álforradalmi szemlélete, főként a jövőendő szükségleteit és lehetőségeit bátran előrelátó könyvtárpolitikai elgondolások hiánya és ennek következményei: a szervezetlenség és bizonytalanság. Erősen gátolták mostoha körülményei, főként a helyhiány, a felszerelések korszerűtlensége, elégtelen létszáma és költségkeretei stb. S nem utolsósorban érezhetően zavarták az új viszonyoknak megfelelő nemzeti könyvtár mielőbbi kialakulását az akkori általános politikai és gazdasági nehézségek, ingadozások is. E belső és külső ellentmondások együttes következménye, hogy nemzeti könyvtárunk egyes részlegei, pl. a módszertani munka, a kötelempéldány, a könyvelosztás, a nemzetközi kiadványcsere, egyes könyvtári osztályok és tárak stb. viszonylagos jó fejlődése ellenére is az időszak nagyobb részében a maga megoldatlan problémáival: tisztázatlan feladatkörével és széteső szervezetével, valamint költségvetési és létszám gondjaival erősen megnehezítette új szocialista könyvtárkultúránk kibontakozását.⁷⁸

Csak a legutóbbi évek, főként az 1957. évi módszertani felülvizsgálat óta, a vezető könyvtárosok együttes erőfeszítéseinek és az Országos Könyvtárügyi Tanács útmutatásainak segítségével indulhatott meg azon az úton,

⁷⁸ V. WALDAPFEL Eszter: *Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás óta.* Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1957. DEZSÉNYI Béla: *Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára.* Uo. J. HAJDÚ Helga: *A kéziratár állományának gyarapodása a felszabadulás óta.* Uo.

amely a szocialista nemzeti könyvtár feladatkörének, szervezeti felépítésének és munkamódszereinek a kialakításához elvezethet. Azóta elvszerűen kialakult a könyvtár új szervezete. Jelentősen javultak költségvetési és létszámviszonyai. Kedvező döntés történt a könyvtár egyik legégetőbb problémájának: a helyhiánynak a kiküszöbölésére is. Nemzeti könyvtárunk a budai várpalota egyik különálló szárnyába, a Corvina hajdani helyének a közvetlen közelébe kerül. Így most már — hosszas vajúdas után — megvannak az előfeltételek ahhoz, hogy nemzeti könyvtárunk fokozatosan betölthesse hivatását könyvtáraink új rendszerében.⁷⁹

4. *Általános tudományos és tudományos szakkönyvtáraink* — az Országos Széchényi Könyvtár mellett — a legvilágosabban tükrözik azt, hogy a régi és az új: a polgári örökség értékei és a szocialista kulturális forradalom követelményei hogyan olvadnak új, korszerű magasabb egységbe. Egyes könyvtárak — és éppen a legjelentősebbek, pl. az Akadémiai Könyvtár és az egyetemi könyvtárak — már évszázadok vagy évtizedek óta működnek. Feladatkörüket, szervezetüket, állományukat és munkamódszereiket a kapitalista társadalom adottságai és szükségletei szerint alakították ki. Most egyszerre szembetalálták magukat a szocialista társadalom új követelményeivel. Néhány év leforgása alatt el kellett érniük, hogy a feladatkörüket, szervezetüket és munkamódszereiket az új szükségleteknek megfelelően gyökeresen átforgalmazzák, a kulturális forradalmat a maguk szűkebb területén megindítsák. Más könyvtáraknak — főként a hálózati központ szerepének betöltésére hivatott nagy vagy gyorsan megnagyobbodó szakkönyvtáraknak, pl. a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának, az Országos Mezőgazdasági Könyvtárnak, vagy az Országos Pedagógiai Könyvtárnak — valamely addig alig számottevő könyvgyűjteményből kellett rövid néhány év alatt országos jelentőségű könyvtárrá fejlődniük. Mindkét útnak megvoltak a maga sajátos nehézségei, buktatói, amit lehetőség szerint egyformán le kellett küzdeni. A különböző előfeltételek és lehetőségek ismeretében nem lehet tehát általános és tudományos szakkönyvtáraink és hálózataik szocialista fejlődése nem azonos ütemben történt s a fejlődésnek ma is különböző fokán tartanak.

Az előhaladásnak vagy a visszamaradásnak mindig legbiztosabb mértéke volt s ma is az, hogy a könyvtárnak mennyire sikerült tisztáznia a maga új feladatkörét, hol tart az új feladatkör ellátásához legalkalmasabb szervezet és munkamódszerek kialakításában és feladatait milyen eredménnyel végzi. Egy szóval: a maga sajátos hivatását mekkora hatékonysággal és a tudatosság milyen fokán tölti be könyvtáraink rendszerében. Természetesen ez nemcsak a tudományos és szakkönyvtárak szocialista fejlődésének a mértéke, hanem valójában valamennyi könyvtaré, de a dolog természeténél fogva ez a tudományos és szakkönyvtárak, valamint a nemzeti könyvtár esetében szükségképpen különös súllyal jelentkezik, mert itt az egyes könyvtáraknak és hálózataiknak sajátos adottságaiknak megfelelően egyedi megoldásokat kell kiforgatniuk. Míg a közművelődési vagy iskolai könyvtárak egymás elvi eredményeit és gyakorlati tapasztalatait feladataik közeli rokonsága következtében közvetlenül is jobban hasznosíthatják.

⁷⁹ SEBESTYÉN Géza—FARKAS László: *Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban*. Magyar Könyvszle. 1960. 2. sz. *Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója*. OSZK Évkönyve, 1958. *Országos Széchényi Könyvtár Helikon Könyvtára*. Keszthely. Bp. 1959. BÁN Imre: *Az Országos Széchényi Könyvtár Gyöngyösi Tudományos Könyvtára*. Magyar Könyvszle. 1955. 1—2. sz.

Az átalakulást a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, néhány vidéki egyetemi könyvtár⁸⁰ és nagy szakkönyvtár⁸¹ kezdeményezte. A vidéki egyetemi könyvtárakat, így a debrecenit és a szegedit kevésbé kötötte a hagyomány és jobban ösztökélték a nagyfokú elmaradottság felszámolására irányuló törekvések. A szakkönyvtárakat, köztük elsősorban az Országos Műszaki Könyvtárat pedig új megoldások keresésére készítette a gyakorlat, főként az első öt éves tervben fellendülő ipari termelés megnövekedett könyvtári és dokumentációs szükséglete. Hamarosan s több-kevesebb tudatossággal a fejlődés útjára tért minden számottevő tudományos és szakkönyvtárunk. Úgyhogy az első öt éves terv éveiben tudományos és szakkönyvtáraink korszerűsödése — ha nem is azonos ütemben — de mindenütt megindult.

Következményeiben alapvető jelentőségű volt általános és tudományos szakkönyvtáraink fejlődésében az 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet, ill. a végrehajtásáról kiadott minisztertanácsi határozat, ami a könyvtárügy e területén is elsőnek fogta össze elvszerűen és szabályozta egységesen az esedékes átalakulást. A jelentősége különösen négy vonatkozásban emelkedik ki.

Mindenekelőtt világosan meghatározta szocialista társadalmunknak azokat az életfolyamatait (pl. tudományos kutatás, felsőfokú szakemberképzés, ipari és mezőgazdasági termelés, egészségügy stb.) amelyeknek állandóan növekvő könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs szükségleteit elsősorban, rendszeresen és mai színvonalon kell kielégíteni. Ezzel egyben megállapította a legfontosabb könyvtári feladatköröket is, ami nem lehet más, mint a társadalmi gyakorlat e legfontosabb folyamatainak korszerű könyvtári és dokumentációs szolgáltatásokkal való minél hatékonyabb támogatása.

A könyvtári hálózatok létrehozásával kialakította azt a szervezetet, amely lehetővé teszi az azonos feladatkörű könyvtárak intézményes együttműködését és kölcsönös támogatását. A hálózat nagy előnye, hogy a fejlettség kellő fokán egyszerre érvényesülhetnek benne a centralizálás és decentralizálás előnyei. Egymást támogathatja benne a nagyobb tapasztalattal bíró, szélesebb látókörű központi irányítás, és a könyvtári szolgáltatások közvetlen felhasználása, pl. a kutatók, oktatók, a termelés irányítói körében. A hálózat a különböző nagyságú és különböző helyen működő könyvtárak egy szervezetbe való összekapcsolásával egyformán biztosíthatja magának a nagyüzemi és kisüzemi szervezeti formák előnyeit. Éppen ezért mindenütt, ahol odaadással és hozzáértéssel munkálkodnak a kiépítésén, máris eredményesnek mutatkozik. Az egyes hálózatok keretében egyesültek a könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs tevékenységek is. Ezzel lehetővé vált, hogy a társadalmi gyakorlat legfontosabb folyamatait minden olyan szolgáltatást egymással elvszerűen koordináltan kaphassanak meg, ami az írásos-nyomatásos közlésmóddal függ össze. Ily módon a feladatkör ellátásához szükséges írásművek, ill. kiadványok begyűjtése, könyvtári feldolgozása, megőrzése és hozzáférhetővé tétele, valamint az idetartozó művek rendszerezése és tartalmi feltárása szervesen kapcsolódhat egymáshoz és kölcsönösen támogathatja egymást.

⁸⁰ L. a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1950—54. évi munkaterveit. Továbbá: Kovács Máté: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár a szocialista fejlődés útján*. Könyvbarát. 1952. 10. sz. Csúry István: *A szocialista könyvtári üzem szervezete és működése*. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1953. 2. rész. Debrecen, 1954. Csúry István: *A hazai könyvtárvizsgálatok időszerű kérdései*. Magy. Könyvszle. 1957. 1. sz.

⁸¹ *Az Országos Műszaki Könyvtár jubileumi évkönyve*. Bp. 1958. 78—125. 1.

Végül a feladatkörök körvonalazása, valamint a szervezeti keretek és kapcsolatok rendszerbefoglalása biztos alapot adott a tudományos és szakkönyvtárak egyik legnehezebb problémájának megoldására: a gyűjtőkörök elhatárolására is.⁸² A gyűjtőkörök új rendje kiküszöböli a feleslegesen párhuzamos beszerzéseket, ugyanakkor elkerüli a szükségtelen merev megszorításokat is. A hálózat a feladatkörének ellátásához szükséges műveket meghatározott költségvetési keretben korlátozás nélkül beszerezheti. A gyűjtőkör e rugalmas, a valósághoz alkalmazkodó rendezésének jó próbája a legfontosabb és legkényesebb terület: a külföldi kiadványok beszerzésének alakulása. A könyvtárak külföldi könyvbeszerzése egy nemrég elkészült felmérés⁸³ szerint évenként megközelítőleg 40 000 mű. Ennek túlnyomó többsége, csaknem 80%-a csak egy példányban érkezik az országba. Két példányban kerül könyvtárainkba 11,4%, háromban 4%, négyben 1,8%, öt vagy ennél több példányban 3,3%. Ez a megoszlás nagyban és egészben ésszerű gyarapítási politikára vall. Ha az egyes hálózatok között, még inkább az egyes hálózatokon belül a gyűjtőkör kérdései még további egyeztetést kívánnak is, az alap kétségtelenül helyesnek bizonyult. A gyűjtőkör elhatárolása és következetes megtartása egyebek között az egyik nélkülözhetetlen előfeltétele annak, hogy könyvtáraink most kialakuló új együttese valóban rendszer legyen.

Tudományos és szakkönyvtáraink általában éltek ezekkel a könyvtári törvényben megadott könyvtárpolitikai iránymutatásokkal és számukra biztosított lehetőségekkel. A legutóbbi évek során túlnyomó többségük, csaknem 90%-uk a kijelölt 14 hálózatba szerveződött. E hálózatok fontossága és fejlettségi foka természetesen nem egyforma. Nagy jelentőségű, milliós állományal rendelkező, széles olvasótáborral ellátó 10 nagy hálózatunk mellett van 4 közepes vagy kis hálózatunk is. A feladatkörüket beható elemzések alapján tisztázó, szervezetüket jól kiépítő, könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs szolgáltatásaikat korszerűen kifejlesztő hálózatok mellett vannak egyik vagy másik vonatkozásban elmaradt, vagy általánosságban is a fejlődés kezdeti szakaszában tartó hálózatok is. Egészben véve azonban az alapvetés helyesnek bizonyult, az eredmények már eddig is számottevőek, s mindez jó alapot ad ahhoz, hogy tudományos és szakkönyvtáraink a továbbiakban úgy fejlőd-hessenek, ahogy azt szocialista társadalmunknak termelési, oktatási, kutatási és más fontos szükségletei valóban megkívánják.

A legnagyobb hálózatok fejlődéséről és jelenlegi állapotáról a következő néhány összefoglaló adat nyújt vázlatos tájékoztatást.

Az *akadémiai* hálózatban a mintegy 1 400 000 kötetnyi összállományból a Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtárában (alapítási éve: 1826) található 870 000, a 38 akadémiai intézet könyvtárában van 530 000 dokumentum. A Központi Könyvtár állományából könyv- és folyóirat 670 000, kéziratnyi egység 200 000. A jelenleg járó különféle tudományos folyóiratainak száma megközelíti a 4000-et. A Központi Könyvtár egyben országos szakkönyvtár is az ókori történelem, klasszika-filológia, világirodalom története, orientalisztika és nyelvtudomány köréből. A hálózati könyvtárak közül természettudományi 26, társadalomtudományi 10, vegyes jellegű 2. Kiemel-

⁸² L. a 72. sz. jegyzetet.

⁸³ HARASZTHY Gyula: *A külföldi könyvek központi feldolgozásának néhány kérdése.* Előterjesztése az Országos Könyvtárügyi Tanács elnökségének 1960. szept. 10-i ülésére.

kedik közülük az Eötvös könyvtár 106 000, a Történettudományi Intézet könyvtára 65 780 és a Földrajztudományi Kutató Csoport könyvtára 47 500 dokumentummal. Az akadémiai központi könyvtár és a hálózat egyik legfontosabb feladata a külföldi tudományos kiadványok gyűjtése. Ezek jelentős része a nemzetközi cserekapcsolatok útján kerül a könyvtárakba. 1959-ben 86 ország 1700 intézményével állott cserekapcsolatban. Egy év alatt 8876 kötet könyvet kaptak külföldről, és 3998 kötetet küldtek külföldre. Ugyanakkor 6195 folyóiratszámot juttattak ki és 3952 folyóiratszámot kaptak cserébe. A hálózat keretei kialakultak, de teljes kifejlesztése még a jövő feladata.⁸⁴

Tudományegyetemi könyvtáraink öt önálló, de egymással szorosabban együttműködő hálózatot alkotnak, és pedig: a budapesti, debreceni, pécsi, szegedi tudományegyetem és a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtári hálózatát. Legrégibb, állománya nagyságát és értékét tekintve legjelentékenyebb a Budapesti Egyetemi Könyvtár (alapítási éve: 1635). Egyben országos szakkönyvtár is a filozófia, a középkori és újkori történelem, a vallás- és egyháztörténet, az antiklerikális irodalom, továbbá a germanisztika, szlavisztika és anglistika, valamint a földrajztudományok köréből. A legutóbbi évtized során gyors fejlődésnek indult a debreceni (alapítási éve: 1916) a szegedi (alapítási éve: 1921) és a pécsi (alapítási éve: 1774) tudományegyetem könyvtára és hálózata is. A szoroson vett egyetemi könyvtári feladatokon túlmenően, mindhárom az ország egy-egy nagyobb tájegységének (Tiszántúl, Délalföld, Dunántúl) tudományos tájkönyvtára is. A Debreceni Egyetemi Könyvtár ezenkívül 1952 óta teljes kötelempéldányt is kap, amit főként könyvtárközi kölcsönzésre használ. A legfiatalabb tudományegyetemi könyvtár a Közgazdaságtudományi Egyetemé, amely egyben a közgazdaságtudományok szakkönyvtára és a közgazdasági dokumentációt is végzi. A vidéki tudományegyetemi hálózatokba beletartozik a székhelyükön vagy a közelükben működő pedagógiai főiskolák könyvtára is. Az összekapcsolást a feladatkörök közeli rokonsága indokolja. Mindaddig azonban ez a rendelkezés nem valósult meg. Nyilván azért, mert eddig maga a szoroson vett egyetemi hálózat kialakítása sem haladt mindenütt kellő ütemben. Éppen nagyobb tudományegyetemeinken okoz nehézségeket az intézeti (tanszéki és más) könyvtárak nagyobb száma, ezek viszonylag gazdagabb és jobban használt állománya. Itt a hálózati feladatoknak ma még csak egy része (pl. külföldi kiadványok központi beszerzése és feldolgozása, egyetemi központi katalógus, figyelőszolgálat, módszertani irányítás stb.) valósul meg. Más része (pl. a hazai kiadványok központi beszerzése és feldolgozása, főlépéldányok kivonása stb.) jelenleg még megoldatlan s az adott viszonyok között nehezen végrehajtható feladat. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy az elkövetkező években a tudományegyetemek könyvtárügyében is egyik fontos feladat a feladatkörök tisztázása, valamint a korszerű szervezeti formák: a hálózatok minél teljesebb kiépítése, a hálózati munka minél korszerűbb kifejlesztése.⁸⁵ Erre az egyetemeknek is, a központi könyvtáraknak is az eddiginél több figyelmet és erőt kell fordítaniuk.

⁸⁴ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826—1961. Bp. 1960.

⁸⁵ Az oktatásügyi miniszter 16/1956. (O. K. 4.) O. M. sz. utasítása az egyetemi és főiskolai könyvtárak szervezeti szabályzatáról. Okt. ügyi Közl. 1956. febr. 9. HARASZTHY Gyula: A Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára. Könyvtárügyi Szle. 1951. 3—4. sz. Kovács Máté: Egyetem és könyvtár együttműködése Debrecenben. Felsőokt. Szle. 1954.

Az öt tudományegyetemi központi könyvtár és hálózat legfontosabb adatai az 1958. évi felmérés szerint a következők:⁸⁶

Tudomány- egyetem	A központi könyvtár			A hálózat könyvtárai		
	állománya	látogatói	forgalma (kötet)	száma	állománya	évi gyarapodás (kötet)
Budapest ..	1 033 130	79 393	178 708	78	600 000	16 000
Debrecen ..	1 103 038	142 929	298 360	25	155 000	16 000
Szeged	549 716	84 057	221 178	68	300 000	13 000
Pécs	226 851	47 076	121 659	42	102 000	2 777
Közp. tud. Egyetem.	274 211	125 832	280 693	25	58 000	3 372

Műszaki szakkönyvtárainkat két nagy hálózat, éspedig a Műszaki felsőoktatási és a Műszaki termelési könyvtári hálózat fogja össze. A két műszaki hálózat kialakulása és fenntartása egyrészt történeti adottság, másrészt gyakorlati szükségesség. A műszaki felsőoktatás is, az ipari termelés és kutató munka is mennyiségileg úgy megnövekedett, egyiknek is, a másiknak is a könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs szükségletei annyira sajátosan alakulnak, hogy célszerűbb volt a műszaki könyvtárak két csoportját két szervezetbe összekapcsolni. Természetesen azzal, hogy a két rokon hálózat a közös ügyeket (állománygyarapítás, bibliográfiai és dokumentációs munka stb.) rendszeres és szoros együttműködéssel egyeztesse.

A Műszaki felsőoktatási könyvtári hálózat a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának (alapítási éve: 1846) irányításával egyesíti magában az összes műszaki felsőoktatási intézmények egyetemi, kari, tanszéki, diákotthoni stb. könyvtárait. Itt helyesen valósult meg az az elgondolás, ami egy félszázaddal korábban a budapesti és vidéki egyetemi könyvtárak szervezeti összekapcsolásának és együttműködésének kialakulására irányult, de az akkori viszonyok között csak terv maradt.⁸⁷ Ez annál is inkább indokolt, mert a két világháború közötti állapothoz képest a műszaki felsőoktatás oktatóinak és hallgatóinak száma is, könyvtári szükségletei is ugrásszerűen megnövekedtek. Az 1937/38. tanévben pl. mindössze 452 műegyetemi oktatót és 2328 hallgatót tartottak nyilván. Két évtized múlva, 1958/59-ben a műszaki egyetemi oktatók száma 1145, a hallgatóké pedig 9687. De nemcsak a hallgatók száma, hanem időközben az egyes használók igényei is növekedtek.

1. sz. HENCZ Aurél: *A Szegedi Egyetemi Könyvtár a tudományos élet szolgálatában*. Felsőokt. Szle. 1954. MÁTRAI László: *Egyetemi könyvtárak helyzete és feladatai*. Felsőokt. Szle. 1956. 2. sz. KOVÁCS Máté: *Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1956. I. köt. UHLMANN Aladár: *A Miskolci Egyetemi Könyvtár az egyetemi könyvtárügy keretében*. Felsőokt. Szle. 1957. 3. sz. CSÜRY István: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár néhány problémája*. Felsőokt. Szle. 1958. 2. sz. MÓRA László: *Az egyetemi intézeti könyvtárak helyzete és feladatai*. Felsőokt. Szle. 1959. 4. sz. MÁTRAI László: *Az egyetemi könyvtár és a tudományos kutatás*. Felsőokt. Szle. 1960. 4. sz. CSÜRY István: *Egyetemi könyvtáraink néhány időszerű problémája*. Uo. 1960. 9. sz.

⁸⁶ *Egyetemi és főiskolai könyvtárak fontosabb adatai*. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtudományi és Módszertani Központ összeállítása. Bp. 1959 (Sokszorosítás). A tudományegyetemi könyvtárak korábbi és egyéb adatait l. e könyvtárak évi beszámolójelentéseiben.

⁸⁷ KUDORA Károly: *Könyvtárpolitika és az új egyetemek*. Bp. 1912.

Ezt a négy műegyetem több mint másfél száz könyvtára egységes szervezettel igyekszik kielégíteni. Megalapozza és megkönnyíti ezt a hálózat állományának gyorsütemű központi katalogizálása, ami az egyetem és a központi könyvtár együttes erőfeszítésének az eredménye.⁸⁸ A központi könyvtár egyben a matematika, fizika és kémia országos szakkönyvtára is.

A Műszaki termelési hálózatban kiemelkedő eredmény az Országos Műszaki Könyvtár (alapítási éve: 1883) korszerű elhelyezése és nagyarányú kifejlesztése, a mintegy ezer üzemi szakkönyvtár és üzemi dokumentációs részleg összefogása, valamint a központi műszaki dokumentáció megszerzése és korszerű kialakítása.⁸⁹ A központi könyvtár olvasóforgalma az alábbi adatok szerint gyorsan emelkedett:

Év	Állomány (könyv és folyóirat)	Helybenolvasás	Kölcsönzés
		k ö t e t	
1935	50 539	49 760	4 609
1949	51 038	48 564	2 497
1952	111 950	104 004	28 626
1959	217 835	208 539	46 714

Ezek a számok az ipari kutatás és termelés szakirodalmi igényeinek erős növekedését mutatják. Teljesen alátámasztják ezt az üzemi műszaki szakkönyvtárak és a műszaki dokumentáció fejlődésének adatai. Az ipari üzemek államosításával párhuzamosan 1949/50-ben mintegy 130 műszaki szakkönyvtár kezdte meg működését. Számuk 1959-ig csaknem ezerre emelkedett. Az ipari termelő és kutató munkában elfoglalt helyükről és jelentőségükről állományuk és forgalmuk adatai tanúskodnak.⁹⁰

Év	Állomány	Helyben olvasott	Kölcsönzött
		d o k u m e n t u m	
1957	2 033 140	312 454	661 845
1959	2 203 107	651 552	980 375

A könyvtárak száma 1959-ben az üzemek összevonása következtében 903-ra csökkent. A beiratkozott olvasók száma együttesen 82 304 volt. A könyvtárakban összesen 313 főfoglalkozású könyvtáros, dokumentalista és fordító, valamint 838 nem főfoglalkozású munkaerő dolgozott.

A műszaki dokumentáció a mezőgazdasági, orvostudományi, közgazdasági és könyvtári dokumentációval együtt 1949-ben indult meg a 4118 (1949)/136. Korm. rendelet előírásainak megfelelően. Azóta sok irányban kifejlesz-

⁸⁸ MÓRA László: *A Budapesti Műszaki Egyetem tanszéki és intézeti könyvtárainak központi feldolgozása*. Felsőokt. Szle. 1958. 7—8. sz.

⁸⁹ A fejlődésről részletes összefoglalást ad az *Országos Műszaki Könyvtár jubileumi évkönyve*. 1883—1958. Bp. 1958. 78—137. l. L. továbbá: JÁNSZKY Lajos: *A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon*. Magy. Könyvszle. 1956. 2. sz. POLZOVICS Iván: *Új irányelvek a dokumentáció gyakorlatában*. Az Országos Műszaki Könyvtár jubileumi évkönyve. 1883—1958. Bp. 1958. BALÁZS Sándor—SZABOLCSKA Ferenc: *A műszaki könyvtárügy és dokumentáció változó feladatai*. Magy. Könyvszle. 1959. 1. sz.

⁹⁰ Az Országos Műszaki Könyvtár előterjesztése az Országos Könyvtárügyi Tanács ülésére a műszaki szakkönyvtárak munkájáról.

tette és magas színvonalra emelte munkáját. A Műszaki Lapszemle az ipar fontosabb ágainak megfelelően 13 sorozatban jelenik meg. Megszervezte egyebek között a figyelőszolgálatot, a témafigyelőszolgálatot, a külföldi folyóiratok tartalomjegyzékének fordítási szolgálatát. A Műszaki termelési könyvtári hálózat tehát az új magyar könyvtárügy korszerű fejlődésének az élvonalában halad. Országunk iparának gyors fejlődése és előirányzott távlati továbbfejlesztése azonban ennél is több és hatékonyabb könyvtári és dokumentációs támogatást kíván. Erre vall az a vita, ami a sajtóban e kérdésről 1960 májusában—júliusában folyt.⁹¹

A *mezőgazdasági és erdészeti* hálózatban az Országos Mezőgazdasági Könyvtár (1951) vezetésével egy szervezeti keretbe tömörültek egyfelől az agrárfelsőoktatási intézmények (egyetemek és főiskolák) könyvtárai, másfelől pedig a mezőgazdasági kutatóintézetek könyvtárai. A hálózatba tartozó könyvtárak száma a két műszaki könyvtári hálózathoz viszonyítva ez idő szerint nem nagy. Összesen 7 felsőoktatási intézmény és 34 kutatóintézet mintegy 140 könyvtárát foglalja magában. A különbség oka nyilván az, hogy a mezőgazdaság a maga termelői gyakorlatában ma még általánosságban sokkal kevésbé veszi igénybe a korszerű könyvtári és dokumentációs szolgáltatásokat, mint az ipari termelés. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének, a nagyüzemi termelés korszerű formái kialakításának viszonylagos visszamaradása szükségképpen maga után vonta a mezőgazdasági termelő üzemi szakkönyvtárak kérdésének megoldatlanságát is. A könyvtári törvény előkészítése idején eredetileg a mezőgazdaság könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs szükségleteinek ellátására is két hálózat — egy oktatási és egy termelési — terve merült fel. Akkor nem annyira elvi, könyvtárpolitikai megfontolások alapján, mint elsősorban a termelőüzemi szakkönyvtárak hiánya miatt az összes mezőgazdasági szakkönyvtárak egy hálózatba kerültek. A termelőüzemi szakkönyvtárak kérdése azonban máig sem oldódott meg. Végeredményben az dönti majd el, hogy a mezőgazdaságnak a fejlődés későbbi magasabb fokán: az üzemek összevonása, a termelés szakosítása és belterjesebbé tétele, a tudományos alapokon való gazdálkodás általánosabbá válása stb. után ugyanúgy szüksége lesz-e a termelés helyén a szakkönyvtári és dokumentációs szolgáltatásokra, mint az iparnak, vagy pedig megelégedhet a központi könyvtár, ill. az egyes szakági oktatási vagy kísérleti intézmények szolgáltatásaival. Minthogy általános követelmény, hogy a könyvtár a felhasználókhoz minél közelebb kerüljön, ezért valószínű, hogy a fejlődés magasabb fokán a szakkönyvtárak megfelelő fajtái a mezőgazdasági üzemekben is kialakulnak.

Mindenesetre jelentős eredmény, hogy a hálózat könyvtári valamint fejlett bibliográfiai és dokumentációs szolgáltatásai máris jó segítséget nyújtanak a mezőgazdasági szakoktatásnak, kutatásnak és termelésnek közvetlenül is, továbbá a közművelődési könyvtárakon keresztül is. A feladatok és a megoldások megindult tudatos vizsgálata pedig egyik legfontosabb előfeltétele a továbbfejlesztésnek.⁹²

⁹¹ A *Népszabadságban* 1960. május 22—július 23. között. A vita összefoglalása a július 23-i számban.

⁹² GALLAI ERVIN: *A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában*. Bp. 1959. PATAKY ERNŐ: *A mezőgazdasági dokumentáció elméleti kérdései*. Bp. 1958. TORDAYNÉ PÁTER ERZSÉBET: *Tízéves a mezőgazdasági dokumentáció*. Magy. Könyvszle. 1958. 3. sz.

Hosszú vajudás után az *orvostudományi* hálózat is megalakult.⁹³ Egyesíti magában az orvostudományi és egészségügyi oktató, kutató és gyógyító intézmények szakkönyvtárait és az orvostudományi dokumentációs központot. A hálózat jogi kereteinek kialakításától természetesen még hosszú az út a gyakorlati megvalósításig. Mindenesetre most már megnyílt a lehetőség arra, hogy az orvostudomány és egészségügy szakkönyvtári és dokumentációs szolgáltatásai mielőbb felzárkózzanak az ország könyvtárügyének általános színvonalához.

Egyes kisebb hálózatokban, mint a *múzeumi*, a *művészeti*, a *levéltári* és a *testnevelési* könyvtári hálózatban nemcsak az állomány és a forgalom kisebb, mint a nagy hálózatokban, hanem a nagy hálózatokhoz képest a korszerű szervezeti formák és munkamódszerek kialakításában is elmaradtak. Ezek egyelőre inkább csak keretek, amelyek elősegíthetik azt, hogy egy-egy szűkebb terület különleges könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs szolgáltatásai az előfeltételek fokozatos megteremtésével tervszerűen kialakuljanak.

Három országos könyvtárunk: az Országgyűlési Könyvtár, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára⁹⁴ és a Gorkij Könyvtár hálózati kapcsolatok nélkül működik. Az Országgyűlési Könyvtár (alapítási éve: 1866) az újkori történelem, állam- és jogtudomány és államigazgatás országos szakkönyvtára is. 1959-ben állománya 376 826, forgalma pedig 140 000 dokumentum. A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára (alapítási éve: 1871) statisztikai szakkönyvtár. Emellett teljes jogú kötelezpéldányt gyűjtő könyvtár. Állománya 1959 végén 310.000 kötet. Évi forgalma 91.000 kötet. A Gorkij-könyvtár elsősorban az orosz nyelvű kiadványok gyűjtőhelye, de más idegen nyelvű dokumentumokat is gyűjt. Állománya 1959-ben 130 000 kötet, forgalma pedig 155 000 kötet volt. Az Országgyűlési Könyvtár az államigazgatási könyvtári hálózat, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára pedig a statisztikai könyvtári hálózat tervét készíti elő.

Két országos szakkönyvtár: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Pedagógiai Könyvtár tudományos tevékenységén kívül egyben a főváros közművelődési, ill. az iskolai könyvtárhálózat központi könyvtára is. Ebben az összefüggésben a továbbiakban esik majd róluk szó.

Végül a tudományos kutatás, főként a történeti jellegű kutató munkák szempontjából fontos a 30 különféle *egyházi* könyvtár állapota is. Állományuk csaknem 1,8 millió. Jelentős részben fontos dokumentumokat őriznek. Szükség esetén az eddigi támogatás kiterjesztésével és növelésével is biztosítani kell, hogy e nagyértékű forrásanyag korszerűen karbantartható és a kutatás számára zavartalanul hozzáférhető legyen.⁹⁵

5. *Közművelődési* könyvtáraink két nagy csoportja: a területi (tanács) és a tömegszervezeti (szakszervezeti, szövetkezeti) kölcsönösen kiegészíti és támogatja egymást. Az első a lakóhelyen, a második a munkahelyen igyekszik társadalmunk minél szélesebb tömegeinek közkönyvtári szükségleteit felmérni, olvasási igényeit felkelteni és kielégíteni. Egyik is, másik is, fontos szerepet tölt be az új magyar társadalom kulturális életében, különösen a munkások

⁹³ Az egészségügyi miniszter 24/1960. (Eü. K. 13) Eü. M. sz. utasítása az orvostudományi könyvtári hálózatról. Egészségügyi Közl. 1960. 13. sz. GORTVAI György.: Az orvos dokumentáció kérdései. Bp. 1960.

⁹⁴ A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának Évkönyve. Bp. 1958.

⁹⁵ UJSZÁSZY Kálmán: A sárospataki Nagykönyvtár. Borsodi Szle. 1959. 3. sz.

és parasztnok politikai nevelésében, általános és szakműveltségének kiszélesítésében és elmélyítésében.

Mindkettőnek megvannak a maga történeti előzményei, amelyek a mai méretek mellett már eltörpülnek ugyan, a maguk idejében és helyén azonban jelentősek voltak. Az osztálytársadalom viszonyai közt mindkettő előzményei, eredete, célja és tartalma szerint két élesen elhatárolható csoportba tartozott. A munkásság, ill. a parasztság mozgalmából fakadtak a szakszervezeti és szociáldemokrata párti könyvtárak,⁹⁶ ill. a falusi olvasóköri könyvtárak.⁹⁷ Az uralkodó osztályok hivatalos állami és egyházi szervei s maguk a tőkés vagy tőkés vállalatok létesítették a városi közművelődési és a falusi népkönyvtárakat,⁹⁸ ill. a gyári munkáskönyvtárakat, meg a különféle egyházi szervek, ill. egyletek, munkás- vagy népkönyvtárak.⁹⁹ Ez a helyzet arra vezetett, hogy a munkásság, még kevésbé a parasztság nem tudott annyi munkás-, ill. népkönyvtárt létrehozni, ami a dolgozók széles tömegeinek olvasási igényeit kielégíthette és továbbfejleszthette volna. A hivatalosan megszervezett népkönyvtárak és gazdakönyvtárak, gyári munkáskönyvtárak és városi közművelődési könyvtárak könyvtárlománya pedig túlnyomó többségében az uralkodó tőkés osztályok érdekeit szolgálta, így ezeket a dolgozó tömegek nem tekinthették a magukénak: csak kevesen és azok is csak kevésé használták őket. SZABÓ ERVIN találó megállapítása szerint nyilván „irodalmi népkönyvha jellegük” riasztotta el az olvasókat.¹⁰⁰

Az alapvető fordulat a közművelődési könyvtárügyben szükségképpen csak akkor következett be, amikor az osztálytársadalom viszonyainak felszámolása során a társadalom erőforrásai egyesültek, s a közművelődési könyvtárügy korszerű kifejlesztése érdekében a dolgozó tömegek mozgalmi ereje és a szocialista állam hatalma egymással szövetkezett. E két fő erőforrás szoros szövetsége és kölcsönös támogatása magyarázza meg azokat a gyors egymásutánban létrejött, mennyiség és minőség tekintetében egyaránt alapvető és kiemelkedő eredményeket, amelyek az új magyar közművelődési könyvtárügy hősi korszakát jellemzik.

A közművelődési könyvtárak fejlődésének első szakaszában még volt bizonyos kettősség: a társadalom erői akkor még megoszlottak. Az állami szervek munkája elsősorban a körzeti és letéti könyvtárak szervezésére,¹⁰¹

⁹⁶ SZILÁGYI János: *A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között*. Bp. 1961. NYILAS Márta: *A budapesti nyomdászknnyvtár*. Magy. Könyvszle. 1959. 2. sz. MÓNUS Imre: *A győri nyomdászknnyvtárának története*. Magy. Könyvszle. 1960. 3. sz.

⁹⁷ KISS Jenő: *Az agrárszocialista olvasóköri történetéből (1867—1914)*, Magy. Könyvszle. 1959. 2. sz. L. még a *Művelt Nép* 1953—54. évfolyamaiban folyó vitát az agrárszocialista olvasókörikről.

⁹⁸ SZABÓ ERVIN: *Általános irányelvek népkönyvtáraink könyveinek megválogatására*. Népmívelés. 1907. 9—10. sz. GULYÁS Pál: *A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése*. Bp. 1909. SZABÓ ERVIN: *Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése* (Könyvkritika). Népmívelés. 1910.

⁹⁹ *Szabadidő tevékenység a magyar gyárparban*. A balatonöszödi szabadidő-értekezleten elhangzott beszámoló-előadások. Szerk.: FLUCK András. Bp. 1941. *A szabadidőmunka időszéri kérdései*. A parádi szabadidő-értekezleten elhangzott előadások. Szerk.: FLUCK András. Bp. 1943. *A Magyar Gyárparosok Szövetsége kebelében működő Gyári Szabadidő Szervezetek Központja 1943—44. évi beszámolója*. Bp. 1944.

¹⁰⁰ SZABÓ ERVIN: *Emlékirat Községi Nyilvános Könyvtár létesítéséről Budapesten*. Bp. 1910. *Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900—1918*. Bp. 1959. 227—229. l.

¹⁰¹ L. SEBESTYÉN Géza és SZATHMÁRY Lajos idézett cikkeik az *Uj Szántás*. 1947. 2. sz.-ban.

a mozgalmi lendület pedig egyfelől a népkönyvtárak¹⁰² és másfelől a szak-szervezeti könyvtárak¹⁰³ gyors létrehozására irányult. Az erők megoszlása a forradalmi átalakulás alapozó éveiben rendkívül gyors ütemű, de több vonatkozásban is erősen tervszerűtlen fejlődésre vezetett. Rövid néhány év alatt több ezer területi és szakszervezeti könyvtár keletkezett, amelyeknek a politikai szakmai irányítása megoldatlan volt. A szocialista művelődés fejlődésének s ezen belül a közművelődési könyvtárügy egységének biztosítása ezen a területen is elengedhetlenné tette a könyvtárpolitikai célkitűzések egyeztetését, az erőforrások összefogását, a szervezeti kereteknek s a bennük folyó munka tartalmának korszerű kialakítását is. A minisztertanács már említett 1952-es, valamint a SZOT 1951-es és 1955-ös határozata éppen ezt a könyvtárpolitikai alapvetést volt hivatott megadni. A következő évek eredményei e határozatok egyenes következményei. Azóta s az ezekben megsza-bott célkitűzéseknek megfelelően az ott lerögzített keretekben közművelődési könyvtáraink mindkét csoportja megszilárdult. Alig egy évtized alatt dolgozó népünk politikai, szakmai nevelésének és önképzésének valóban nélkülözhetetlen intézményeivé váltak.

Területi (tanácsi) közművelődési könyvtáraink 19 megyei hálózatban és a fővárosi hálózatban összefogva ma már az ország egész területét behálózzák. Annak ellenére azonban, hogy minden községben van könyvtár, e hálózatok kiépítése korántsem fejeződött be. Két további fontos feladat áll előttünk. Egyik az, hogy a meglévő könyvtárak minőségét fokozzák: állományát növeljék, elhelyezését és felszerelését korszerűsítsék, munkáját javítsák. A másik pedig az, hogy a ma még hiányosan ellátott vagy teljesen ellátatlan területeket: a városi és községi peremterületeket és tanyaközpontokat a könyvtári szolgáltatásokba fiókkönyvtárak, letéti könyvtárak szervezésével és mozgókönyvtárak rendszeresítésével bekapcsolják. A hálózatok sűrítése, s ezzel a könyv még közelebb juttatása az olvasóhoz, valamint a könyvtárak minőségének az emelése az a két központi feladat, aminek az elkövetkező években a hálózatok egész tevékenységét meg kell határoznia.

A területi (tanácsi) könyvtárak fejlődésének ütemét a legutóbbi évtizedben az alábbi néhány év adatai világitják meg:¹⁰⁴

Év	A könyvtárak		Az olvasók száma	Kölcsönzések
	száma	állománya		
1950	1 739	1 115 000	224 000	4 300 000
1952	3 417	2 215 000	424 000	7 482 000
1954	4 333	3 258 400	717 400	15 225 200
1957	4 229	5 705 200	768 800	15 837 500
1959	4 620	5 598 500	855 900	19 519 400

¹⁰² *A népkönyvtárakért.* Szabad Nép. 1947. 15. sz. SIKLÓS András: *Országos mozgalom indul könyvtárak szervezésére.* Pártmunka. 1947. I. sz.

¹⁰³ *Kultúrkrónika.* Szabadság. 1946. 114. sz. *Olvasómozgalmat indított a Szakszervezeti Tanács kultúrosztálya.* Világosság. 1949. 243. sz. KATONA Klára: *Hogyan lesz milliók barátja a könyv.* Népszava. 1950. 22. sz. *Üzemi könyvtárainkról.* Szabad Nép. 1950. 99. sz.

¹⁰⁴ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv. 1958.* DANYI Dezső—ERÉSZ Mihályné—SALLAI István idézett munkája és az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának az 1959. évre vonatkozó adatai alapján.

Mint látható, 1950-től 1952-ig a könyvtárak száma és állománya megkétszereződött, az olvasók és a kölcsönzők számának emelkedése sem sokkal maradt ennek alatta. 1952—1954 között viszont megfordítva, a könyvtárak száma és állománya növekedett lassabban, csak mintegy harmadával, a kölcsönzések száma éppen, de az olvasók száma is majdnem megkétszereződött. 1954—1957-ben a fejlődés az állomány kivételével megtorpant, s újabb lendületet csak a legutóbbi években vett.

A *megyei* hálózatok a megye területén már működő városi, körzeti és letéti könyvtárak egységes szervezeti keretbe való foglalásával és a hiányzó járási, községi, letéti és fiókkönyvtárak fokozatos megszervezésével jöttek létre. A szervezeti keretek 1952-ben gyors lendülettel alakultak ki. A következő években viszonylag lassabban haladt előre. Újabb kibővülése a legutóbbi években a fiók- és mozgókönyvtárak¹⁰⁵ (művelődési autók) megszervezésének megindításával vette kezdetét. Számszerűen ez így alakult:

A könyvtár jellege	1949	1950	1952	1954	1957	1959
Megyei könyvtár	—	—	19	19	19	19
Körzeti könyvtár	10	22	—	—	—	—
Járásai könyvtár	—	—	45	82	94	107
Városi könyvtár	56	56	15	17	17	16
Népkönyvtár	4 71	1 632	3 296	4 173	3 690	3 871
Fiókkönyvtár					409	565
Összesen:	5 37	1 710	3 375	4 291	4 229	4 578

A fejlődés mennyiségi mutatói mellett azonban ki kell emelni azt is, hogy ezt a szervezeti keretet minőségben is évről-évre javuló munka tölti ki. A könyvtárak könyvállománya, ha ma még mennyiségében nem is elegendő, tárgyköri megoszlása és színvonala tekintetében évről-évre alkalmasabb arra, hogy az olvasási kedvet növelje.¹⁰⁶ A korszerű közművelődési könyvtárpolitikai szemlélet és munkamódszerek fokozatosan kialakultak s a könyvtárak gyakorlatát egyre inkább tudatosná, rendszeressé és eredményessé teszik. A könyvtárak és a könyvtárosok munkájának tartalmi kérdései és az alkalmasnak látszó megoldási kísérletek és eredmények a szakirodalomban is, főként a megyei könyvtárak különféle módszertani kiadványaiban egyre nagyobb súllyal jelentkeznek. Jelentős eredmény, hogy a könyvtári gyakorlat javuló ellátása mellett s annak támogatása érdekében számos megyei könyvtár elméleti vagy történeti könyvtártudományi kutató munkát is végez. S nem egy közülük máris a városa kulturális életének egyik gócpontjává vált.¹⁰⁷

¹⁰⁵ SZÖLLÖSSY Kálmán: *A peremkerületek könyvtári ellátása*. A Könyvtáros. 1960. 10. sz.

¹⁰⁶ SALLAI István: *A könyvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban*. Magy. Könyvszle. 1958. 3. sz.

¹⁰⁷ L. pl. PÁLDY Róbert: *A tudományos munka kialakítása a Veszprémi Megyei Könyvtárban*. Magy. Könyvszle. 1958. 3. sz. NAGY László: *A Veszprém-megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820—1956*. Veszprém, 1957. KELLNER Béla: *A somogyi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Kaposvár, 1957. *Vasi élet és irodalom*. (Sajtó alá rendezte KUNTÁR Lajos.) HELTAI Nándor: *A nyomtatott betű útja Kecskemeten*. Kecskemét, 1958. JOÓS Ferenc—FENYVESSINÉ Gohér Anna: *Az első kecskeméti könyvnyomda*

Külön helyet foglalt el a területi közművelődési könyvtárak között a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* (1893) és hálózata (1913). A hálózat központi könyvtára a társadalomtudomány (szociológia) országos szakkönyvtára. Állománya meghaladja a félmillió kötetet. Sokoldalú és termékeny bibliográfiai tevékenységet folytat és hatékony módszertani munkát végez. A fővárosi hálózat két vonatkozásban ért el jelentős eredményt. Az egyik, hogy az új kerületi könyvtárak túlnyomó többségét a főváros külső, munkáslakta kerületeibe telepítette. A másik, hogy az olvasók számát egy évtized alatt ötszörösére, a forgalmat pedig csaknem négyszeresére emelte. Ma már több mint 125 000 olvasó, csaknem 4,4 millió kötetet használ a könyvtár állományából. A kerületi könyvtárak két évtizedes fejlődésének legjelentősebb adatai a következők:¹⁰⁸

Év	Kerületi könyvtárak száma	Állománya (kötet)	Évi gyarapodás (kötet)	Olvasók száma	Forgalom (kötet)
1938	13	238 687	31 804	19 624	1 010 539
1948	19	249 778	41 464	24 942	1 202 117
1957	42	829 493	81 255	112 904	2 984 501
1959	42	968 254	123 894	126 477	4 372 352

A *szakszervezeti* könyvtár a munkásmozgalomban hosszú évtizedeken át a munkásság egyik fontos nevelője, világnézeti fejlődésének és önképzésének egyik legjobb segítője volt. Alapvetően megváltozott társadalmi viszonyok között, méreteiben a réginek sokszorosára növekedve az új szakszervezeti könyvtár is az.¹⁰⁹ Sőt azzal, hogy ma már csaknem mindenütt a munkahelyen működik, s rendszerint több és jobb könyvet tartalmaz, határfoka mennyiségben és minőségben megnövekedett és még tovább növekedhet is. A szakszervezeti könyvtári hálózatok korszerű kifejlesztését tehát nemcsak megbecsülést érdemlő hagyományok, hanem a szocialista társadalom mai szükségletei is indokolják, sőt meg is kívánják.

Az ipari üzemek államosítása után fellendülő szakszervezeti könyvtári mozgalomban a fordulópontot a SZOT 1951. évi határozata hozta.¹¹⁰ Ez összegezte az addig elért eredményeket s irányt szabott a további fejlődésnek. A könyvtárat és az olvasó mozgalmat alapvető fontosságúnak nyilvánította a dolgozók általános műveltségi színvonalának emelésében, politikai nevelésében, szakismereteinek bővítésében egyaránt. Meghatározta az állomány összetételének arányát (60% szépirodalom, 30% ideológiai és ismeretterjesztő kiadvány és 10% szakkönyv). Külön kiemelte az új és klasszikus szépirodalom, valamint az ifjúsági irodalom fontosságát. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy

története és kiadványainak bibliográfiája. Kecskemét, 1959. *Tízéves a könyvtári hálózat.* Veszprém, 1959. SZAKÁCS Sándor: *Az állami közművelődési könyvtárak tíz éve Komárom megyében. 1949—1959.* Tatabánya, 1959. — stb.

¹⁰⁸ A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 1949—1954.* Bp. 1955. — 1955. Bp. 1957. — 1956—57. Bp. 1958.

¹⁰⁹ A *szakszervezetek kulturális nevelő munkájáról.* Szakszervezetek Orsz. Tan. Közl. 1956. 31. sz. KISS István: *Nevelő munka szakszervezeti könyvtárainkban.* Munka. 1958. 12. sz.

¹¹⁰ A Szakszervezetek Országos Tanácsa Elnökségének határozata az üzemi könyvtárak munkájáról. Könyvbarát. 1951. 2. sz.

a könyvet minél közelebb kell vinni a dolgozókhöz, ezért az üzemi központi könyvtár fejlesztése mellett minél több műhely-, akna-, szállás- és vándorkönyvtárat kell létrehozni. Aláhúzta a könyv és könyvtár propagálásának jelentőségét, a könyvtáros kiválasztásának, politikai és szakmai képzésének fontosságát, a könyvtári munka helyes módszereinek kialakítását. Egyben mintegy 25–30 mintakönyvtár mielőbbi megszervezését írta elő.

A határozat nyomán még jobban fellendült és kiterelvényesedett könyvtári mozgalmat a SZOT 1955. évi második határozata¹¹¹ fogta össze szakszervezetenként megszervezendő hálózatokba. A könyvtárak számának további emelése helyett a korszerű könyvtári szervezeti keretek kiépítése, a központi könyvtárak megerősítése és a könyvtári munka minőségének emelése került előtérbe. Az olvasótábor további kiszélesítése érdekében intézkedik az ifjúsági és gyermekrészek létesítéséről, a dolgozók családtagjainak fokozottabb bevonásáról és lehetővé teszi a szakszervezeti könyvtárak használatát a terület lakói számára is.¹¹²

E határozatok nyomán a szakszervezeti könyvtárak rendszere országosan kiépült. A hálózatok sorra megszerveződtek. A megyei székhelyeken mint területi központok kialakultak a SzMT könyvtárak. A mennyiségi adatok ugyan lényegesen nem változtak, de a minőségi javulás így is számottevő. Emelkedett a könyvtárak állománya, az olvasók és a kölcsönzések száma. De még mindig sokat kell fejlődniük ahhoz, hogy a bennük rejlő lehetőségeket hatékonyabban kihasználják. Ma még különösen az egy olvasóra jutó kölcsönzések száma alacsony. Az olvasók számát is, a kölcsönzések számát is erőteljesen emelni lehet és kell.

A számok tükrében a következő fontosabb adatsorok adnak képet a legutóbbi évtizedben bekövetkezett fejlődés főbb mozzanatairól:

Év	A könyvtárak		Az olvasók száma	Kölcsönzések (kötet)
	száma	állománya (kötet)		
1950	2 594	1 131 000	178 000	...
1953	6 500	3 227 000	505 000	5 183 000
1955	6 244	4 055 600	543 500	7 705 000
1957	4 557	3 712 000	704 000	5 108 000
1959	6 540	4 492 000	817 500	6 516 000

Mind a területi, mind a szakszervezeti hálózatban megoldatlan a *gyermek- és ifjúsági* könyvtárak problémája. A szakszervezeti hálózatban viszonylag kevés a gyermek és ifjú olvasó, pedig a SZOT határozatok ismételtlen kiemelik a gyermekek és az ifjúság nevelésének a kérdését. A területi könyvtárakban pedig éppen ellenkezőleg az adottságokhoz mérten sok a gyermekolvasó. Az olvasók közül 6–14 éves a fővárosban 25,7%, a megyei könyvtárakban 31,3%, a községekben 50%. A 14–18 éves olvasók aránya pedig 12–19% között mozog. A csökkenés mutatja, hogy a fiatalok több mint fele az általános iskola befejezése után elszakad a könyvtártól. Egyebek között nyilván azért is, mert a könyvtár ma még nem tudja megteremteni az olvasás

¹¹¹ A Szakszervezetek Országos Tanácsa Elnökségének határozata az üzemi szakszervezeti könyvtárak munkájáról. A Könyv. 1955. 4. sz.

¹¹² (Tóth Árpád): A szakszervezeti könyvtármunka. Bp. 1957.

feltételeit. Ma még a könyvállományának csak kis része, mindössze 14,7%-a gyermek- és ifjúsági irodalom és jelenleg csak 56 közművelődési könyvtárunkban van külön gyermekkönyvtári részleg.¹¹³ A gyermek- és ifjúsági könyvtárak és részlegek korszerű kifejlesztése mindkét hálózatban alapvető könyvtárpolitikai követelmény. Ezt a gyermekek és az ifjúság művelődése és az új olvasótábor nevelése egyformán megköveteli.

Az új feladatok közül közös gondja mindkét hálózatnak a társadalom életébe való fokozottabb bekapcsolódás, pl. az illetékes művelődési otthonnal való szorosabb együttműködés, s ha lehet, az otthonban való elhelyezkedés,¹¹⁴ ill. a termelési kultúra hatékonyabb támogatása, főként a szakirodalom hatékonyabb terjesztésével. Ez szükségessé teszi egyfelől, hogy a saját állományukban emeljék a szakkönyvek arányát, másfelől, pedig azt, hogy a közművelődési könyvtárak könyvtárközi kölcsönzés útján fokozottabban vegyék igénybe a szakkönyvtárak állományát. Végül még az eddiginél is jobban ki kell építeni a két nagy közművelődési hálózat együttműködését, hogy a közös célt egyeztetett erőfeszítésekkel jobban szolgálhassák.¹¹⁵ A területi hálózatok sajátos külön feladata ezek mellett, pl. a falusi letéti könyvtárak községejtése, és a művelődési autók számának növelése.¹¹⁶ Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy közművelődési könyvtáraink nemcsak vállalják, hanem meg is tudják oldani ezeket a növekedésből fakadó új feladatokat.

A *szövetkezeti* könyvtárak a kisipari, ill. a mezőgazdasági termelőszoövetkezetek tagjainak közművelődési igényeit hivatottak kielégíteni. Eddig a közművelődési könyvtárak másik két csoportjához képest viszonylag kis számúak voltak. A legutóbbi években azonban a termelőszoövetkezeti mozgalom fellendülése és a termelőszoövetkezeti parasztság művelődési vágya egyre-másra hozza létre a termelőszoövetkezeti könyvtárakat. A közel jövő egyik fontos könyvtárpolitikai feladata lesz a termelőszoövetkezeti és a területi közművelődési könyvtárak együttműködésének vagy összevonásának a tisztázása. Ezt azonban csak a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezésével, a mezőgazdasági dolgozók közművelődési és szakkönyvtári szükségleteinek számbavételével lehet megoldani.

6. Az *iskolai* könyvtárak fontos láncszemei egész könyvtári rendszerünknek. Ennek ellenére egészen a legutóbbi évekig meglehetősen háttérbe szorultak. Pedig nemcsak azért érdemelnek az eddiginél fokozottabb figyelmet és gondoskodást, mert az iskola oktató-nevelő munkájának máris fontos segítői és a jövőben előreláthatóan még inkább azzá lehetnek, hanem azért is, mert az iskolai könyvtárak a majdani könyvtári olvasók nevelőivé: a jó olvasmányok megkedveltetőivé, az olvasás helyes módjainak megismertetőivé és a rendszeres olvasás mindennapi szokássá fejlesztőivé válhatnak. Egész könyv- és könyvtárkultúránk további alakulását nagy mértékben befolyásolja az, hogy iskolai könyvtáraink a közművelődésiekkel karöltve mennyire tudják az olvasást a felnövő nemzedékek elmaradhatatlan életgyakorlatává fejleszteni.

¹¹³ RÁCZ Aranka: *Gyermekkönyvtáraink helyzete*. Magy. Könyvszle. 1959. 1. sz.

¹¹⁴ SZEKERES Pál: *Két szomszédvár*. Népművelés. 1959. 5. sz. — L. a művelődési otthonok és a könyvtárak együttműködéséről kibontakozó vitát a *Népművelés* ezt követő számaiban.

¹¹⁵ KISS István: *Az állami és szakszervezeti könyvtárak együttműködése*. Munka. 1959. 4. sz.

¹¹⁶ TÓTHPÁL József: *Művelődési autó Csongrád megye tanyavilágában*. Népművelés. 1959. 2. sz.

Az a tény, hogy főként az általános iskolai tanulóknak mintegy a fele tanulmányai befejeztével nemcsak az iskolai könyvtártól válik meg, hanem — legalább is egy időre — még a közművelődési könyvtárból is kimarad, arra vall, hogy ma még könyvtáraink nem tudják e fontos nevelő feladatukat teljesíteni. Ez annál hátrányosabb, mert ma még éppen a munkás és paraszt családok gyermekei, különösen a városi peremterületeken, a kis falvakban és a tanyákon a családi körben nem juthatnak hozzá elegendő és megfelelő olvasmányhoz. Így a fejlődésükhöz ebben a vonatkozásban sincsenek még meg az egyenlő feltételek, amikre pedig nemcsak joguk, hanem igényük is van. De az iskolai könyvtárak gyors és nagyarányú kifejlesztése nélkülözhetetlen követelménye magának az iskolai oktató-nevelő munkának is. Különösen most, oktatási rendszerünk korszerű továbbfejlesztése idején, amikor a tantervi anyag elkerülhetetlen szűkítése után csak a rendszeres olvasás útján, valamint az oktatófilmek és hangfelvételek fokozottabb felhasználásával lehet biztosítani a tanulók műveltségének kiszélesítését és elmélyítését. Ez egyben felkészítés arra is, hogy felnőtt korukban is fokozottabban éljenek a modern kulturális élet e lehetőségeivel.

Az ország 6322 általános és 435 középiskolájába évente 1 400 000, illetve 250 000, összesen jóval több, mint másfélmillió tanuló jár, akiknek a nevelésében 55 000, ill. 8400, együttesen 63 400 nevelő vesz részt. Ehhez kell még számítani mintegy 100 ipari tanuló iskolát, több mint 125 000 tanulóval.

Jelenleg sem a tanulók, sem a nevelők könyvtári ellátottsága nem tekintendő megoldottnak. 278 általános iskolában (4%) egyáltalán nincs könyvtár, 2796 iskolában (44%) pedig a könyvtár nem éri el a 100 kötetet. Általános iskoláinknak tehát mintegy a felében kevés a könyv. Világosan jelzi ezt, hogy az iskolai könyvtárak mintegy 70%-a 500 kötetesnél kisebb és országos átlagban is 100 tanulóra csak 75 kötet könyv jut. A kölcsönzött kötetek száma megközelíti az 1 700 000-et. Egy tanulóra átlagban 1,2 kölcsönzés esik. Az általános iskolai tanulóknak csak mintegy negyede használja az ifjúsági könyvtárat.

Középiskoláink könyvtárai valamivel jobb helyzetben vannak. Egy tanulóra 4,5 kötet jut. Ebből kötelező olvasmány megközelítően tanulónként 1 kötet. A kölcsönzések száma évente 450 000 kötet körül mozog. Egy tanulóra átlag mintegy 2,5 kötet kölcsönzése jut. A tapasztalatok szerint a tanulóknak csak kb. egyharmada az iskolai könyvtár olvasója.

Nem kevésbé fontos azonban a nevelői (tanári) könyvtárak helyzete sem. Hiszen az iskolai oktatás és nevelés egyik alapvető feltétele a nevelő korszerű felkészültsége. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a jó könyv, a tanári könyvtár és egy olyan jól működő könyvtári hálózat, amely az oktató vagy kutató munkához szükséges kiadványokat könyvtárközi kölcsönzés útján bármelyik iskolához gyorsan eljuttatja.

Az iskolai könyvtárak viszonylagos elmaradottságának felszámolása csak a legutóbbi években kezdődhetett meg. Az 1956. évi 5. sz. tvr., ill. azzal kapcsolatos minisztertanácsi határozat rendelkezéseinek megfelelően a művelődési minisztériumi és a fővárosi pedagógiai szakkönyvtár összevonásával 1958-ban megalakult az Országos Pedagógiai Könyvtár kettős fő feladattal. Egyfelől országos pedagógiai szakkönyvtár, több mint 200 000 kötet állománnyal. Másfelől az ország egyik legnagyobb hálózatának, az iskolai hálózatnak módszertani központja. Mindkét vonatkozásban eredményesen munkához is

látott. Máris javult az iskolai könyvtárak könyvellátása. Megindult a hálózati módszertani munka. Gyorsan megszervezte az iskolai könyvtárak szakfelügyeletét és megjelenteti a hálózat módszertani folyóiratát. Elkészítette az iskolai könyvtárak Egységes Kezelési Szabályzatát.¹¹⁷ Megkezdődött az iskolai és a közművelődési könyvtárak munkájának összehangolása. Megvannak most már a legszükségesebb előfeltételek ahhoz, hogy kellő támogatás esetén a fejlődés általános színvonalát könyvtári rendszerünk e legel hanyagoltabb területe is megközelítse.¹¹⁸

Szocialista könyvtárkultúránk egészében véve helyesnek bizonyult könyvtárpolitikai szemlélet és célkitűzések alapján indult fejlődésnek. Ha az átalakulás hevében voltak is benne elmaradások vagy túlzások, s itt-ott torzulások is, a fejlődése már is rendkívüli mennyiségi gyarapodást és alapvetően új minőségi eredményeket hozott: az elmaradott polgári színvonalról valóban a szocialista fejlődés élvonalának a közelébe jutott. Szervezeti keretei szilárdan kialakultak s az elkövetkező években előreláthatóan majd csak kisebb kiegészítéseket igényelnek. Alkalmasak arra, hogy a következő évtizedben könyvtárkultúránk tartalmában és módszereiben új társadalmunk állandóan növekvő szükségletei szerint tervszerűen továbbfejlődjék¹¹⁹ s a maga hivatását a szocialista társadalomépítésben hatékonyan betölthesse.

Három nézőpontból, három keresztmetszetben igyekeztünk átpillantani azokat a jelenségeket és folyamatokat, termékeket és intézményeket, amelyek az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggésben társadalmunk gyakorlatában az elmúlt másfél évtizedben létrejöttek. A társadalmi alapok és összefüggések, a könyvkultúra és a könyvtárkultúra körének vázolt legfontosabb mozzanatai és legfőbb adatai¹²⁰ mint az egész leglényegesebb részei áttekintést adnak egyben az egész alakulásáról is. Az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat a maga egészében azonban olyan sokrétű és szerteágazó, olyan sokféle jelenség és folyamat, termék és intézmény bonyolult szövevénye, hogy e három lényeges nézőpontból s e három összefüggésben szükségképpen nem lehetett teljes egészében átfogni. Hasonló figyelmet igényel és érdemel pl. e társadalmi gyakorlat ama jelenségeinek és folyamatainak, termékeinek és intézményeinek a vizsgálata, amelyek az

¹¹⁷ *Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója*. 1959. 2. sz. KOVÁCS Máté: *Az oktatási reform és a könyvtárak*. A Könyvtáros. 1961. 1. sz.

¹¹⁸ WALDAPPEL Eszter: *Az iskolai könyvtár szerepe az iskola oktató-nevelő tevékenységében*. Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója. 1959. 1. sz.

¹¹⁹ A továbbfejlesztés irányelveit és előzetes előirányzatát l. *A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei*. A Könyvtáros. 1960. 6. sz. *Több papír: több könyv a második ötéves tervben*. Élet és Irod. 1959. 41. sz. *Új olvasók millióira épül könyvkiadásunk ötéves terve*. Népszava. 1960. febr. 10.

¹²⁰ A tanulmány keretei nem tették lehetővé, hogy az új magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésének dokumentumairól redszeres áttekintést adjunk. A bibliográfiai hivatkozások csak a szóbanforgó kérdéssel szorosan összefüggő dokumentumok adatait tartalmazzák. Sajnos a szakirodalom bibliográfiája még nem készült el. De a leglényegesebb része megtalálható a következő helyeken:

Magyar Folyóiratok Repertórium (1946—). A magyar népművelés tíz éve. (1945—54). Válogatott bibliográfia. Bp. 1956. A Magyar Könyvszemle Szemle rovatában és Hazai könyvtártudományi irodalom c. összeállításában. A Könyvtáros Új szakmai kiadványok c. állandó rovatában. Magyar Grafika és Papíriparban. Jó segítséget nyújt még: az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának katalógusa és Budapest bibliográfiájának cédulaanyaga, amit a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár Budapest Gyűjteményének munkaközössége állít össze.

írásművek, ill. kiadványok *rendszerezésével és tartalmának feltárásával* kapcsolatban jönnek létre. Nem kevésbé fontos annak a *szaktudományi kutatásnak* történeti alakulása, jelenlegi állapota és további fejlődése sem, amely az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat fejlődés-történetét, jelenlegi helyzetét, valamint továbbfejlődésének főbb tendenciáit és lehetőségeit hivatott vizsgálni és az eredményeit korszerű *ismeretrendszerbe* foglalni. Számos jelentős eredményre vezethet az is, ha az egész terület szakember szükségletét és szakemberekkel való ellátottságát, valamint a *szakképzés és továbbképzés* különféle fokozatainak fejlődését, mai helyzetét, további követelményeit és lehetőségei állítjuk párhuzamba egymással. Annál is inkább, mert a *bibliográfia, dokumentáció és recenzió*, továbbá a *szakkutatás* és a *szakképzés* az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő gyakorlatnak olyan sajátos megjelenési formái, amelyek az egészen belül viszonylagosan önállóak, de amelyek az egészszel állandó, szoros és kölcsönös egymásra-hatásban alakulnak ki. Így a vizsgálatukból származó eredmények nemcsak az egyes részekre jellemzőek, hanem az egész gyakorlatot is más keresztmetszetekben, ill. újabb összefüggésekben világítják meg. Az új magyar könyv- és könyvtárkultúráról e bemutatott első vázlaton túlmenő teljesebb képet tehát csak akkor nyerhetünk, ha társadalmunknak ezt a szövevényes gyakorlatát az összes lényeges nézőpontból, valamennyi fontos keresztmetszetben és összefüggéseiben is áttekinthetjük.

MÁTÉ KOVÁCS

LE LIVRE HONGROIS ET LES BIBLIOTHÈQUES HONGROISES DANS LA PÉRIODE INITIALE DU SOCIALISME (1945—1959)

Le livre hongrois et les bibliothèques hongroises ont subi depuis la seconde guerre mondiale, et surtout au cours de ces dernières années, des changements considérables. Il s'est opéré une transformation fondamentale dans le domaine de l'édition, de la presse, de l'imprimerie, de la fabrication du papier, de l'art du livre, du commerce des livres et des journaux, ainsi que dans les buts, l'organisation et les fonctions des bibliothèques. L'édition et les bibliothèques de l'époque capitaliste ont graduellement cédé la place à l'édition socialiste et aux bibliothèques socialistes dont le développement aboutit à un essor culturel remarquable.

L'analyse scientifique moderne de ce problème exige la reconnaissance de deux faits fondamentaux: 1. que la production et l'emploi des livres et le développement des bibliothèques constituent un processus social cohérent qui se distingue de tout autre processus de la société 2. étant une extériorisation sociale, ils sont en rapport dialectique avec presque toutes les autres extériorisations de la société, en particulier avec la vie politique et culturelle et le développement économique et technique. Le livre et les bibliothèques ont eux-mêmes, nécessairement, une influence sur l'évolution de la société qui les a fait

Pour élucider le développement de la production et de l'emploi des livres et le développement des bibliothèques dans la Hongrie actuelle, il faut esquisser: 1. les faits et les mouvements les plus considérables des infrastructures, des rapports et des conséquences sociaux; 2. les données, les questions et les résultats de la production et de l'emploi des livres et du développement des bibliothèques dans le socialisme.

Les *infrastructures sociales et les contextes sociaux* s'expliquent par des conditions de classes. L'évolution de la société hongroise au XXe siècle a été déterminée par la lutte de trois classes sociales: 1. celle des propriétaires fonciers, grand capitalistes, bourgeoisie capitaliste et paysans riches: 2. celle de la bourgeoisie radicale et des intellectuels s'opposant tous les deux aux premiers: 3. celle des ouvriers, paysans et intellectuels révolutionnaires. Cette lutte avait abouti au résultat que la classe des ouvriers, des paysans et des

intellectuels révolutionnaires emmancha solidement la direction politique, économique et culturelle du pays, d'abord transitoirement, par le gouvernement de la République des Conseils en 1919, puis définitivement après la seconde guerre mondiale.

À côté de la structure et des forces de classe il ne faut pas passer sous silence les conditions démographiques, économiques et culturelles du pays, surtout l'impulsion de l'industrialisation, de l'accroissement du revenu national, des salaires et traitements, du progrès culturel, de la position sociale des femmes, la réduction des heures de travail, etc. Il y avait en même temps des éléments rétrogressifs, comme p. e. les conditions d'agglomération, le retard dans la formation socialiste de l'agriculture, un certain ralentissement de la diffusion culturelle, etc.

Les phases du développement de la production et de l'emploi des livres et de l'évolution des bibliothèques en Hongrie ont marqué à cette époque le pas avec le développement de toute la société. On peut y distinguer trois périodes. Dans les premiers quatre ans (1946—1949) après la seconde guerre mondiale sous le régime de coalition, les résultats les plus importants furent la liquidation des restes du régime féodal, la réalisation des réformes démocratiques bourgeoises et les travaux de reconstruction pour réparer les dommages de guerre. À cette époque, l'édition, l'imprimerie et le commerce du livre ont déjà dépassé sous certains aspects le niveau d'avant-guerre. Pendant la deuxième période comprenant les années 1949—1956, c'étaient l'établissement de l'unité des travailleurs l'accomplissement heureux du plan triennal, la préparation de la planification quinquennale, la nationalisation des usines et des entreprises et l'organisation centrale de la direction de la vie culturelle qui marquaient la voie du progrès général. Par la nationalisation de l'édition, du commerce du livre, de l'imprimerie et de l'industrie du papier et par la réorganisation des bibliothèques fut posée à cette époque la première pierre du socialisme dans le domaine de la civilisation écrite. Cependant, dans la deuxième moitié de cette période, les difficultés politiques et économiques survenues par suite de la négligence des dirigeants d'alors ont abouti à une crise contre-révolutionnaire à la fin de l'année 1956. Dans la troisième période (à partir de 1957), la classe ouvrière s'est ressaisi du pouvoir, ainsi que de la direction économique et culturelle du pays. Depuis ce temps, le développement de la production des livres et l'évolution des bibliothèques suivent sans encombre la voie du socialisme.

En 1938, il y avait en Hongrie 101 maisons d'édition, 947 imprimeries et 528 librairies, dont une partie a subi une perte considérable pendant la seconde guerre mondiale. Lors de la nationalisation (de 1948 à 1952) ces entreprises ont passé à la gestion de l'État. La réorganisation de l'édition s'effectua graduellement. Parallèlement à la nationalisation des grosses entreprises, cinq grandes maisons d'éditions ont été créées. Plus tard elles furent spécialisées selon le caractère des livres qu'elles publiaient et, concernant leur administration, elles furent rattachées — chacune selon sa spécialité — à une autorité centrale (ministère etc.), qu'elles devaient servir. (1950). Ce fut d'abord le Conseil d'édition (1953), puis la Direction générale de l'édition (1953) qui furent chargés de la coordination centrale de l'édition et de la surveillance du commerce des livres. Plus tard cette organisation a souffert de petits changements. Avec le temps, le besoin se fit sentir de créer de nouvelles maisons, comme p. e. les éditions „Corvina” chargées d'éditer en langues étrangères les ouvrages hongrois, ou „Magyar Helikon” pour l'édition des livres de bibliophilie, etc.

En 1948, 18 imprimeries ayant chacune plus de 100 travailleurs ont passé à la gestion de l'État, et le nombre des imprimeries moyennes ou petites nationalisées en 1949 fut environ 700. Aujourd'hui, il fonctionne dans le pays 58 entreprises graphiques installées à 95 localités. Par suite de la centralisation rationnelle des entreprises, de la spécialisation des imprimeries et de l'organisation socialiste du travail l'accroissement de la production effective des livres et de la productivité des imprimeries surpasse dans une large mesure celui du capitalisme. La qualité des publications s'est également améliorée.

Dans la production des livres, le manque de papier se faisait toujours sentir en Hongrie. Pendant les premiers dix ans succédant à la nationalisation de l'industrie du papier (1948—1949), la production de cellulose quadrupla et celle du papier s'augmenta de 50%. À l'heure actuelle même nous sommes contraints d'importer de l'étranger le tiers de notre provision de papier. Ce problème ne sera résolu qu'au cours du deuxième plan quinquennal.

Après la nationalisation, la réorganisation du commerce des livres — suivant les principes socialistes — s'est révélée également nécessaire. L'Entreprise Nationale pour le commerce des livres (1951) assura d'abord l'unité du système. Par la suite ont été créées des librairies modernes générales et spécialisées, tandis que les librairies ambu-

lantes furent chargées de fournir des livres et d'autres publications aux villages et aux coopératives de productions agricoles. La Messagerie nationale des coopératives agricoles établie en 1957 et l'entreprise commerciale „Magyar Könyv” (Livre hongrois) permettaient à la population rurale d'acheter des livres par l'intermédiaire des commis voyageurs. L'importation et l'exportation des livres relève de l'entreprise „Kultúra”. Les besoins des bibliothèques sont couverts par des librairies spéciales. En 1957, les 306 différentes librairies fonctionnant en Hongrie furent assistées de dépositaires dans 3900 entreprises, bureaux et institutions et dans 3500 coopératives agricoles. En 1949 la valeur des livres vendus par le réseau du colportage a atteint 452 million de florins: le prix des livres achetés par tête d'habitant se monta à 45 florins. 19% des publications vendues ont été achetées par des bibliothèques et 81% par des personnes privées. Les achats de la population rurale représentaient presque le quart (22,6%) du total en 1959.

En ce qui concerne l'édition hongroise au cours des 15 dernières années, le nombre des ouvrages édités sauta au double et le tirage au triple.

Plus que la moitié des publications littéraires et les trois quarts du tirage sont des romans et nouvelles. Parmi les écrivains classiques hongrois, ce sont Zsigmond Móricz, Mór Jókai, Kálmán Mikszáth qui marchent en tête, le tirage de leurs ouvrages ayant surpassé deux millions. Les écrivains modernes sont en premier lieu représentés par les oeuvres de Béla Illés, Ernő Urbán, Péter Veres et Gyula Illyés. Quant aux écrivains étrangers, ce sont les ouvrages de Gorki, de Mark Twain et de Jack London qui ont le plus fort tirage.

La littérature pour la jeunesse n'est pas moins développée. On en imprime quatorze fois autant qu'en 1938.

Les publications scientifiques, vulgarisatrices et spéciales — et surtout leur tirage — ont atteint de 1950 à 1952 le maximum de leur développement. Plus tard, par suite des difficultés politiques et économiques, ce développement s'arrêta pour reprendre son essor à partir de 1958.

En passant en revue les traductions hongroises, on peut constater que presque deux tiers de celles-ci ont été traduits d'ouvrages d'origine des pays socialistes, et ce n'est qu'un tiers qui avait paru en langue originale dans les pays capitalistes. Le nombre des ouvrages traduits du russe ou des langues des peuples de l'Union Soviétique est environ 7600, celui des traductions des ouvrages écrits dans les pays de démocratie populaire a dépassé mille. Le nombre des publications traduits d'autres langues ou d'origine d'autres pays est à peu près 4800.

Depuis la nationalisation, le nombre des journaux et des périodiques va sans cesse en s'augmentant. Le développement des périodiques est parallèle — au moins en grandes lignes — à celui des livres. Quatre journaux centraux et 18 journaux départementaux paraissent actuellement en Hongrie en 1 250 000 d'exemplaires environ. On publie 64 revues hebdomadaires en plus de 3 millions d'exemplaires. La distribution des périodiques fut complètement réorganisée. A peu près un tiers du tirage des publications périodiques est consommé par la capitale et deux tiers vont à la province. 350 journaux et périodiques (environ 15 millions d'exemplaires) sont expédiés par an à l'étranger.

La majorité des publications — livres et périodiques — est recueillie par les bibliothèques publiques et les personnes privées. La proportion de l'accroissement des collections des bibliothèques publiques et des bibliothèques privées n'était pas constante. Un des caractéristiques de la période du premier plan quinquennal est l'accroissement rapide du nombre des bibliothèques, de la quantité de leur fonds. Sur les difficultés économiques et politiques avaient cependant leur effet défavorable aussi sur les acquisitions des bibliothèques dont l'accroissement fut transitoirement arrêté. Alors, les achats de livres par des particuliers passèrent au premier plan. Depuis, la situation s'est améliorée en faveur des bibliothèques, mais les fonds des bibliothèques publiques ne répond pas aux besoins croissants des lecteurs.

Nos bibliothèques publiques sont arrivées pendant les 15 années écoulées à un degré élevé du développement. Selon les dernières données statistiques, il y a en Hongrie 18 777 bibliothèques publiques possédant au total 39,4 millions de documents. 2 187 791 lecteurs ont empruntés 25,8 millions de volumes et lu sur place 3 millions de volumes. Le nombre total d'employés à plein temps dans les bibliothèques est 2 680 et à temps partiel 891. 11 833 personnes sont admises au surnumérariat et des milliers de travailleurs dits sociaux prennent part aux travaux des bibliothèques. Le nombre des bibliothèques a augmenté au triple après la seconde guerre mondiale. Malgré ces faits, vu le besoins culturels croissants de la société socialiste, le développement des bibliothèques ne semble pas être

suffisant en Hongrie. Nos bibliothèques publiques ont encore beaucoup de tâche à accomplir pour répondre aux besoins des lecteurs. Il faut augmenter le nombre des bibliothèques, accroître leurs collections et moderniser leur installation.

Les insuffisances — qui ne sont d'ailleurs que relatives — sont les héritages du régime capitaliste, des dommages de guerre et de la vitesse relativement petite des travaux de reconstruction.

Après la seconde guerre mondiale, la réorganisation et la modernisation des bibliothèques ont commencé relativement tard. Le décret-loi de 1952 a apporté un changement décisif dans la vie des bibliothèques hongroises. Ce fut ce décret qui fixa le premier les buts des bibliothèques socialistes et assura en même temps les conditions de réorganisation des bibliothèques, les moyens pécuniaires et le personnel nécessaire. L'établissement des bibliothèques départementales et cantonales, la création des réseaux de bibliothèques sont dus à ce décret, qui souligne aussi l'importance du développement des bibliothèques d'usine et d'institut. Il ordonne que les bibliothèques scientifiques donnent des aides méthodiques aux bibliothèques populaires. La réalisation systématique de ces buts a été empêchée en partie par la crise politique et économique survenue deux ans après la publication du décret. Au fond, nos bibliothèques ne prenaient un essor véritable qu'à partir de 1957. La troisième période du développement des bibliothèques hongroises est marquée par le décret-loi ministériel No 5 de 1956. Sur les dispositions de ce décret naquit le système moderne des bibliothèques, furent déterminées les diverses catégories (bibliothèques nationales, bibliothèques scientifiques, bibliothèques spécialisées, bibliothèques publiques et scolaires), créés les divers réseaux de bibliothèques et furent fixés leur domaines et la surveillance de chacune de ces catégories.

Les buts que nous avons indiqués ci-dessus se sont révélés réels. Les services des bibliothèques publiques augmentaient, les réseaux cantonaux et municipaux commençaient à fonctionner, les bibliothèques ambulantes se mettaient en route, le travail et l'organisation des bibliothèques syndicales s'amélioraient. Notre bibliothèque nationale, la Bibliothèque Nationale Széchényi fut réorganisée, une institution nouvelle, la Bibliothèque centrale pédagogique ouvrit ses portes et on commença à établir le réseau des bibliothèques scolaires. Les nouvelles catégories et les nouveaux réseaux de bibliothèques se mettaient à collaborer systématiquement. La modernisation du travail bibliothéconomique et l'élargissement des travaux méthodiques prirent également leur commencement. Tous ces résultats sont dus aux initiatives des bibliothèques, à l'amélioration de la surveillance gouvernementale et syndicale, ainsi qu'au travail des comités spéciales du Conseil nationales des bibliothèques.

Les données statistiques concernant les bibliothèques hongroises — groupées par des catégories et réseaux de bibliothèques — ont été recueillies le 31 décembre 1957.

Comme il est démontré par ce tableau, la moitié de nos bibliothèques sont des bibliothèques publiques, plus d'un tiers des bibliothèques scolaires et à peu près un sixième des bibliothèques scientifiques ou spécialisées. 10% du fonds total sont conservés à la bibliothèque nationale, presque la moitié dans les bibliothèques scientifiques et spécialisées, un quart dans les bibliothèques publiques, 10% dans les bibliothèques scolaires et 5% dans d'autres bibliothèques.

Par contre, plus de deux tiers des lecteurs utilisent les livres des bibliothèques publiques. C'est ici que se fait les 80% des prêts. Mais la lecture sur place s'effectue en premier lieu dans les bibliothèques scientifiques et spécialisées.

Pour préciser les résultats obtenus et afin de pouvoir tenir compte des besoins futurs, il est important d'examiner à part le progrès fait par chacune des catégories de bibliothèques et d'analyser les problèmes de leur développement.

Les tâches de la *bibliothèque nationale* — Bibliothèque Nationale Széchényi — on été élargies par le décret de 1952. Les tâches nouvelles dont elle fut chargée sont: service centrale des échanges internationaux de publications, prêt interbibliothèque, direction centrale du catalogage des livres et des périodiques, distribution systématique des publications dont elle dispose par suite de la nationalisation et des exemplaires en surnombre des bibliothèques, la coordination centrale du travail bibliographique, assistance à donner aux bibliothèques publiques et scientifiques concernant les méthodes de travail et la coordination de la microcinématographie du pays.

La collection des exemplaires provenant du dépôt légal et leur distribution parmi les bibliothèques est devenue également la tâche de la bibliothèque nationale. Le décret ministériel de 1956 lui confia la rédaction de la bibliographie nationale, ainsi que celle de la bibliographie des articles de périodiques. Au cours des dernières années la bibliothèque fut réorganisée, le nombre du personnel a augmenté. Le problème du man q

de localités y est également en voie de résolution: une aile de l'ancien palais royal l'abritera, après sa reconstruction.

L'initiative de la transformation socialiste des *bibliothèques scientifiques et spécialisées* a été prise en premier lieu par des bibliothèques spécialisées. Leur développement fut assuré par le décret ministériel de 1956 qui détermina leurs tâches principales et, en établissant des réseaux, favorisa la collaboration de ces bibliothèques. Les fonctions bibliothéconomiques, bibliographiques et de documentation ont été centralisées dans le cadre des réseaux. L'un des problèmes les plus importantes — la détermination des domaines de chaque bibliothèque — fut résolu. La majorité de nos bibliothèques scientifiques et spécialisées (à peu près 90%) appartiennent aujourd'hui à un des réseaux.

Parmi les réseaux de bibliothèques, c'est le réseau de l'*Académie des Sciences* qui est un des plus importants. Le fonds total de ce réseau s'élève à 1 400 000 volumes dont 870 000 volumes se trouvent à la bibliothèque centrale et 530 000 volumes dans les 38 bibliothèques des instituts de l'Académie. Ces bibliothèques étaient en 1959 en relation d'échange avec 1700 institutions de 86 pays.

Nos *bibliothèques universitaires* sont groupées en cinq réseaux qui sont en collaboration continue. Le plus ancien est le réseau de la Bibliothèque universitaire de Budapest qui possède plus de 1 600 000 volumes y compris les fonds des 78 bibliothèques appartenant au réseau. Parmi les trois bibliothèques universitaires de la province, c'est la Bibliothèque Universitaire de Debrecen, possédant 1 300 000 volumes, qui est la plus importante. Les publications parues en Hongrie lui parviennent au titre du dépôt légal. Le fonds de la Bibliothèque Universitaire de Szeged s'élève 800 000 volumes, celui de la Bibliothèque de l'Université d'Economie politique dispose de 274 000 volumes.

Nos bibliothèques spécialisées *techniques* appartiennent au réseau d'enseignement supérieur technique et au réseau de la production technique. Le premier, dont le centre est la bibliothèque centrale de l'Université Technique, comprend les bibliothèques des instituts, des facultés et des chaires des universités techniques, des maisons d'étudiants, etc. Les besoins du personnel enseignant et des étudiants sont donc couverts par les 150 bibliothèques des quatre universités techniques. Quant au réseau de la production technique, on peut y souligner le développement de la Bibliothèque Centrale Technique, la collaboration d'un millier de bibliothèques spécialisées et de sections de documentation, ainsi que l'organisation centrale et moderne de la documentation. La publication de la „Revue des revues techniques”, le service de recherche et le service de recherche à thèmes ainsi que le service de la traduction des tables des matières des périodiques spéciaux étrangers méritent aussi d'être mentionnés.

Au réseau *d'agriculture et forestier* appartiennent, outre la Bibliothèque Centrale d'Agriculture faisant fonction de centre du réseau, les bibliothèques des institutions d'enseignement supérieur d'agriculture et des instituts de recherche agricole (au total 140 bibliothèques). Le service bibliographique et de documentation s'y fait à un niveau élevé.

Le réseau nouvellement créé des bibliothèques *médicales* comprend les bibliothèques spécialisées des sciences médicales, des instituts d'hygiène et de recherche médicale, des établissements sanitaires, ainsi que le Centre de Documentation Médicale.

Trois grandes bibliothèques: la Bibliothèque du Parlement, la Bibliothèque du Bureau Centrale de Statistique et la Bibliothèque Gorki fonctionnent sans réseau.

Au point de vue de la recherche scientifique les 30 bibliothèques ecclésiastiques ne sont pas non plus sans intérêt: à peu près 1,8 million de documents importants sont gardés par ces bibliothèques.

Les deux grands groupes de nos *bibliothèques publiques*; celui des bibliothèques territoriales (de conseil) et celui des bibliothèques syndicales et coopératives se complètent et s'aident les uns les autres.

Dans le développement des bibliothèques publiques, le décret de 1952, ainsi que les résolutions de 1951 et 1955 du Conseil Central des Syndicats ont joué un rôle important: ils les avaient mis sur la route du développement moderne.

Nos bibliothèques territoriales (de conseil) comprenant 19 réseaux départementaux et le réseau de la capitale étendent leurs fonctions sur le pays entier. Leur organisation n'est pas encore achevée. Les tâches les plus importantes dont elles sont chargées sont les suivantes: perfectionner les services des bibliothèques, augmenter leur fonds et fournir des livres aux habitants des banlieux et des centres d'agglomérations disséminés. En 1959, les 4620 bibliothèques territoriales (de conseil) possédaient au total 5,6 millions de volumes, le nombre des lecteurs fut environ 900 000, le nombre des prêts 20 millions.

Les réseaux départementaux comptent 19 bibliothèques départementales, 107 cantonales, 16 municipales, 3871 bibliothèques populaires et 565 filiales: au total 4578 bibliothèques.

Le réseau de la *Bibliothèque municipale Szabó Ervin* possède un fonds de plus de demi millions de volumes. Les travaux bibliographiques y sont multiples et féconds, le travail méthodique très efficace. Un résultat obtenu et digne d'être mentionné est que les banlieux de la capitale peuvent bénéficier des bienfaits des bibliothèques, étant donné qu'une grande partie de celles-ci fonctionne à ces endroits. Au cours des 10 années dernières, le nombre des lecteurs s'est élevé au quintuple, et celui du prêt au quadruple.

Le développement des bibliothèques *syndicales*, après des dizaines d'années d'existence, commence à cette époque, parallèlement à la nationalisation de l'industrie. Il fut accéléré par la résolution de 1951 du Conseil Central des Syndicats. Suivant les dispositions de 1955, les réseaux des bibliothèques syndicales ont été établis. En 1959, ils comportent 6540 bibliothèques et possède au total 4,5 millions de volumes. Le nombre des volumes utilisés par 800 000 lecteurs était 6,5 millions.

Les collections des *bibliothèques enfantines* et des bibliothèques de la jeunesse n'atteignent pas le niveau des autres bibliothèques. Dans les bibliothèques territoriales publiques, 25 à 50% des lecteurs sont des jeunes gens âgés de 6—14 ans. Par contre, 15% seulement du fonds sont composés de littérature pour la jeunesse. Les bibliothèques scolaires ne disposent en général que de peu de livres. Aussi le matériel des bibliothèques scolaires n'est-il utilisé que par le quart ou le tiers des écoliers. La tâche la plus urgente de la nouvelle direction des bibliothèques hongroises consiste à couvrir les besoins des écoles.

Nous nous sommes efforcés d'élucider le développement du livre et des bibliothèques en Hongrie sous trois aspects: d'abord sous l'aspect des bases et des rapports sociaux, puis sous celui des livres et en dernier lieu sous celui des bibliothèques. L'image donnée est assez multiple, mais — naturellement — peu complète. Il ne pourra être complète que par l'analyse complémentaire des disciplines voisines, comme p. e. de la bibliographie, de la documentation, des recherches bibliothéconomiques et de la formation professionnelle des bibliothécaires qui font partie intégrale de la civilisation écrite développée en unité étroite.